

JOSEP ANTONI AGUILAR ÀVILA

PERCUTIEBAT LETHALITER CAUDA GALLOS:
ELEMENTS PROFÈTICS EN LES CRÒNIQUES
DE LES VESPRES SICILIANES*

0. INTRODUCCIÓ

Pocs anys abans que Ramon Muntaner començàs a escriure la *Crònica*, un altre monarca de la Casa d'Aragó, Frederic III de Trinària, germà de Jaume II *el Just*, ja demostrava tenir una plena consciència del grandíssim pas que havia suposat la conquesta de Sicília per a la reputació de la seua dinastia. Per això, en una lletra escrita a Messina l'any 1319 i adreçada precisament al rei d'Aragó, Frederic adduia amb orgull les causes que el feien sentir-se senyor legítim dels sicilians:

«La primera [rahó] és que yo cuyt tenir Sicília ab bona consiència segons Déu, e asò cuydaria mostrar clarament a tothom qui volgués entendre rahon. La segona és que yo la tenc a honor de mi metex segons lo món, en lo qual honor entén fermament viure lo romanent de ma vida e morir quant a Déu plaurà. La tersa és que la tenc a gran honor e a-xaltament de la cassa d'Aragon; qe, ya sia qe la cassa d'Aragon sia tostems estada gran e honorada, vós sabets, bell frare, qe, *depux que fo lo fet de Sicília, la dita cassa d'Aragon fo molt exalsada e temuda, e és vuy en dia e serà tostems ab la volentat de Déu mentre qe'l fet estia en la manera que ara està, so és a saber, sota la nostra senyoria e de nostres areus, qe som membres de la casa d'Aragon*» (GIUNTA - GIUFFRIDA, 1972: 176, doc. CXX).

En efecte, l'anomenada Guerra de les Vespres constitueix una fita imprescindible en la història de la Corona d'Aragó, que, de resultes de la revolta siciliana del 1282, va obtenir el control d'una base es-

* Aquest treball s'inscriu en el projecte d'investigació HUM2005-06110-C02-01, que es desenvolupa a l'Universitat de València amb el suport del Ministeri de Ciència i Tecnologia.

tratègica al centre del *Mare Nostrum*, cobejada ja des de l'antiguitat per grecs, romans i cartaginesos, i pel control de la qual els catalans van haver de lluitar amb la temible coalició formada per la dinastia dels Anjou, la Casa de França i el mateix Papat, sovint una extensió del poder francès. El ressò d'aquesta pugna no sols va arribar a les pàgines de les Grans Cròniques catalanes, sinó que va omplir també, òbviament, les dels historiadors francesos i italians (les altres parts implicades en el conflicte), i fins i tot va rebre l'atenció de cronistes europeus bastant allunyats geogràficament del teatre d'operacions, fet que ens dóna una idea de la importància decisiva d'aquells esdeveniments, que van canviar radicalment l'equilibri de forces a la Mediterrània de les darreries del s. XIII.¹

La gesta siciliana del rei Pere, capaç de derrotar un enemic teòricament molt superior, no va deixar indiferent ningú. Per a Desclot i Muntaner tot plegat resultava una obra de Déu (*Gesta Dei per Catalanos*), que, d'acord amb la coneguda cita evangèlica, havia volgut exalçar els humils i abatre els orgullosos. D'altres (els francesos, com Guillem de Nangis) pensaven que el rei s'havia comportat com un vil bandoler, fingint una falsa croada i canviant a darrera hora l'objectiu de la seua expedició (Tunis per Sicília). Encara, molts no s'estaven d'advertir una circumstància ben curiosa: el rei Pere s'havia casat amb Constança de Sicília, darrera representant de la nissaga imperial dels Hohenstaufen, enllaç que feia revifar tot d'una la sang d'un llinatge maleït a força d'excomunionis i anatemes, el més il·lustre representant del qual, Frederic II, l'*stupor mundi*, va ser considerat pels cercles filopapals el mateix Anticrist, la prova que les persecucions dels darrers dies havien arribat ja. Com van advertir Marjorie Reeves i Harold Lee, amb el matrimoni amb Constança Pere no sols adquiria els drets al regne de Sicília, sinó que esdevenia, a més, l'hereu de les expectati-

1. Per a la comprensió de l'ambient històric i, particularment, dels successos de les Vespres Sicilianes, el llibre d'Amari (1969) resulta encara una font d'informació bàsica en molts aspectes tot i el pas dels anys, que cal completar amb les aportacions de la crítica moderna: *vid.* el recull de treballs aplegats per Wieruszowski (1971) i la completa i amena panoràmica oferida per Runciman (1979). Consulteu, encara, l'estudi d'Abulafia (1982: 38-42), centrat en la figura de Carles d'Anjou, i el treball de Hillgarth (1984), referit específicament a les vicissituds de la Corona d'Aragó a l'època.

ves dipositades per la tradició escatològica en la quasi extinta casa de Suàbia.² L'enfrontament de Pere amb l'Església i els angevins suposava, de fet, un *revival* de les guerres de Frederic, Manfred o Conradí, la «raça viperina» de què parlava Clement IV, i així ho van entendre molts historiadors de l'època, el relat dels quals, en narrar els assumptes sicilians, es carrega d'una bona dosi de profetisme i messianisme, que hom adapta, és clar, als interessos i l'aparell propagandístic del bàndol que més simpaties li causa. Precisament, aquest estudi se centra en la presentació i discussió dels elements profètics detectables en alguns dels cronistes més representatius dels fets de les Vespres. Prendrem com a punt de partida les cròniques catalanes (Desclot i Muntaner, fonamentalment), que llegirem a la llum d'altres obres coetànies com la *Historia Sicula* de Bartolommeo da Neocastro,³ el *Chronicon Siculum* (i la seua versió catalana del s. XIV, el *Libre de les conquestes de Sicília*) o la *Chronica* de Salimbene; l'adopció d'aquesta perspectiva comparatista em semblava força lògica, atès que, com pretenc demostrar, les interpretacions en clau providencialista i messiànica no són pas un recurs exclusiu dels nostres dos cronistes, sinó que els lliuen de ple a la producció historiogràfica europea del seu temps.⁴

1. «SI COME LIBERAU MOISE LU PUPULU DI FARAGUNI»: PERE EL GRAN, NOU MOISÈS DELS SICILIANS

Forma part de la tòpica dels cronistes antiangevins l'al·lusió a la crueltat dels francesos o *saevitia Gallicorum*, que s'empra per justificar l'alçament del poble sicilià contra els seus ocupants. Així, per

2. «Because of its Hohenstaufen connections Sicily held, in all these earlier writings, a special prophetic place. When the Hohenstaufen line was extinguished there, the focus of prophetic significance passed to the House of Aragon, since Peter II had married Constance, daughter of Manfred. With the establishment of Peter's son Frederick in Sicily, the seed of the Hohenstaufen was held to have returned. Thus Sicily again occupied a key prophetic position» (LEE-REEVES-SILANO, 1989: 76).

3. Per a una presentació general de l'obra de Bartolommeo da Neocastro, *vid.* PISA (2002: 29-48).

4. Totes les citacions de Desclot que faré ací procedeixen de l'edició curada per Coll i Alentorn (DESCLOT, 1949-1951). Quant a la *Crònica* de Muntaner, faré servir el text de les *Quatre Grans Cròniques* (SOLDEVILA, 1971).

exemple, Muntaner no s'està de moralitzar sobre la desfeta francesa i hi veu un merescut càstig dels cels a la tirania exercida pels orgullosos Anjou sobre els pobres habitants de l'illa:

«E açò esdevenç per sentència de Déu, que nostre senyor ver Déus sofer lo pecador, e con veu que no es vol esmenar dels mals, tantost tramet sobre aquells l'espaa de justícia; e així la tramès sobre aquells malvats superbioses qui així devoraven lo poble de Sicília, qui eren obedients e bons a tot ço que fer devien envers Déu e envers llur senyor» (c. 43).

i en un altre lloc de la *Crònica* afirma que «que e'l món tan cruel gent no ha, lla on han poder, com són franceses» (c. 54). Desclot, per la seua banda, assegura que la revolta es va donar «a gran dret lur e a gran tort dels franceschs, qui són molt cruel gent e'ls tenien vilment sots lurs peus» (c. 81, III, p. 73). I cal tenir en compte que aquest mateix autor incorpora al c. 88 (III, ps. 89-90) un memorial de greuges contra Carles d'Anjou que els ambaixadors sicilians presenten a Pere d'Aragó, document que devia circular en la realitat, perquè no sols el català sembla aprofitar-lo, sinó també els cronistes sicilians.⁵ El fenomen es repe-

5. En efecte, ja Miquel Coll i Alentorn, en les seues notes al text de Desclot (c. 88, p. 91, n. 2), va advertir que el *Chronicon Siculum* / *Libre de les conquestes de Sicília* «transcriu una lletra tramesa pels palermitans al papa Martí, en la qual es fan contra Carles d'Anjou acusacions semblants a les que, segons Desclot, llegiren els ambaixadors de Sicília a Pere II a Alcoll». Cal dir que moltes de les acusacions llistades pel *Chronicon* (c. 40) es retroben també a la *Historia Sicula* de Bartolommeo da Neocastro (c. 12, «Quomodo rex Carolus opprimebat populum, et quibus oppressionibus») o els *Libri VIII rerum Sicularum* de Niccolò Speciale (l. 1, c. 2, «De oppressionibus illatis Siculis sub dominio Regis Caroli et suorum»). Ho podem comprovar si contrastem els arguments presents al Desclot amb els que donen les cròniques esmentades, que cite a partir de les *Rerum Italicarum Scriptores* (=RIS) curades per Muratori (1723-1738): l'autor català es refereix a: a) les rigoroses exaccions imposades per Carles als sicilians: «feÿa IIII vegades l'any colta a les gens del regne de Sicília, sí que al cap del ayn lur avia pres tot ço que avien [...] L'altre capítol és que ns feÿen nodrir truges e deÿen: —Aquestes truges deuen fer aytans porcels al cap del ayn, e és mester que d'aytans nos responats» (*cf.* amb Speciale: «coeperunt ministri eius agere insolenter cum Siculis, inaudita vectigalia imponere, intolerabiles obventiones exigere», RIS X, 924, o el *Chronicon Siculum*: «ad impossibilia obligabat populum Sicularum [...] quoniam de salera, tritici et hordei data per regios maxarias violenter agricolis certam expetebat in areis supradictorum victualium quantitatem de centenario omnium determinatum agnorum numerum et agnarum, et certum pondus casei et butiri, pro qualibet sue praeterea cer-

teix amb un altre text ben conegut, la carta que els ciutadans de Palerm van trametre als de Messina per incitar-los a la rebel·lió, inclosa al *Chronicon Siculum*, els continguts i fórmules de la qual van ser profusament aprofitats per molts altres cronistes de les Vespres. Llegim a continuació la versió oferta pel *Libre de les conquestes de Sicília* (que transcriu seguint el ms. 2084 de la Biblioteca de Catalunya):

«Als nobles ciutadans de la nobla ciutat de Mecina, sots Pharaó príncep subjugats, los palermitans. Salut e foragitar senyoria de captivitat, e rebre lo loguer de libertat. Leve't, filla de Syon, vest-te la tua fortelesa, tu, qui despullada de les vestures de alegria en lo dia de calemitat e de misèria, en lo dia de amargor e de infàmia, eres envileyda! No vullés d'aquí avant gitar plors, qui són menyspreu teu, mas pren les tues armes, lo arch e lo carcay, e desligue los ligams del teu coll; car ja

tum porcellorum numerum annuatim», RIS X, 840); b) el comportament abusiu dels agents i *baillis* designats pel rei, en bona part corruptes: «entraven en nostres albercs e prenien nós, e nostres enfans e nostres mulers, e gitaven-nos defora malament e desonrada, e prenien nostres draps e tot ço que avíem en nostres albercs, e gastaven-ho a lur serviy. E quant se n'avenen, portaven-se'n ço qui bon lur semblava. L'altre capítol: si I hom agués bela muler ho bela fila, entraven en son alberch e gitaven defora lo seyor de l'alberch e puys feiyen ço que's vulien de la muler o de la fila» («ad raptum filiarum nostrarum, sororum pariter et uxorum impudentius satagebant, violenter pudicas virgines violantes et immaculatos thoros turpiter maculantes», RIS X, 839); c) les greus tortures infligides a la població civil pels soldats francesos: «e quant hi havia nul hom qui no pogués pagar, avia-hi I seu batliu, qui culia la colta, qui portava X cadenes clavades a l'arçó, detràs de la sela, ab sengles colars, e prenia'l, e metia-li I dels colars per lo coy l e en loc de cans menava'ls a la presó; e puys avien I ferre calt e marcava-los e l front» («distractis bonis mobilibus ubicumque poterant reperiri et domibus dirutis debitorum, populares et nobiles, mares et foeminas, iuvenes, virgines, senes etiam iuniores manicus ferreis immisericorditer alligabant [...] Qualiter insuper a ministris impietatis caederemur diversis generibus flagellorum, cum unusquisque ipsorum pugionem semper ad latus, gladium super femur, baculum seu clavam in manibus deportaret», *Chronicon Siculum*, RIS X, 839); d) l'empobriment del poble sicilià causat per l'encunyament de monedes d'escàs valor: «feya moneda nova II vegades del ayn, e prenien d'aquela moneda e donaven-la per albercs, segons que l'alberc era ric ho pobre: a tal alberch hi avia II unces, e a tal III, o a tal mija o segons que era, e donaven-lur L sous d'aquela moneda nova, en què no avia sinó aram, per I unça d'or. E quant venia a IIII o a V jorns, anaven V sous a tarí, e a X o a XII jorns, X sous a tarí: e axí destruía la gent e lut tulia tot quant avien» («Denariorum quidem novam monetam incudi mandabat ex aere purissimo quolibet anno, et cum usque in quadringentos pro tareno uno ascenderent, utinam triplicatum, et quod deterius erat, decies triplicatum denarium a quolibet pro danario Siculo compellebat exsolvi», Neocastro, RIS XIII, 1026).

es feta en opprobi als veyns teus, e menyspreu a aquells qui són entorn de tu, estranys e enemichs als faells crestians. Ja los teus peus estan humiliats en los grilons, axí com aquells de Josep, e est venuda vilment axí com esclava a aquests malvats francesos. Ja les gents te escarnexen: “On és lo teu Déu?” Per què esperes d’aquí avant, e per paciència es feta vil no solament als enamichs, ans encare al Creador. Qual cosa pus dura o pus trista soferí lo poble de Israel en temps de Farahó, que açò que à fet aquest gran dragó qui engane tot lo món, e és-se mès d’aquests dies en l’ort de Sent Pere e en la noble vinya de la Esgleya? Aquest és lo diable solt de la presó après MCC anys, qui devorant totes coses tol la vida de les coses presents e la glòria de les esdevenidores. E donchs, què ha a tu profitat la reemçó del piadós Salvador, si escapada de la gola del diable ara es feta vianda del gran dragó e del poble de Ethiopia? Ha, mesquins! De tan greu error fom dessabuts nós e la Esgleya, mare nostra! Car axí com la stela de la alba tudant les tenebres en lo seu neximent apparia pus clara e pus bella que les altres, axí nós pensàvem que l’esdeveniment d’aquest fos nostre lum e glòria inspirada a nós del cel, dients entre nós: “No hages pahor, ffilla de Syon! Vet lo rey teu: vindrà a tu suau, qui remourà de tu tota tribulació e foragitarà tota tristor! Aquest és l’àngel teu, la entrada del qual la piscina del teu cor desige per ço que guaresca totes les tues langors, qui untarà a tu ab oli de alegria mès que los participans teus. Aquest és cherubín, qui obrirà a tu les portes de Paradís, e és Raphael, qui guardarà tu de perill de la mort, axí com lo fill de Thobies”. O malestrugue oppinió! O esperança enganable! De cert aquest és Neró molt cruel, qui los apòstols de Déu oçí e en mort de la mare cruelment se ascalfà! Aquest és lo foch de l’eternal juhí, dissipant egualment totes coses, e és axí com destrai posada a la rayl. O gran dolor! Aquell que creyem que fos aneyl simple, sentim que és lehó molt cruel [...] Pertanyen-se aquestes coses de príncep, que aquells que deguera regir, péxer e nodrir, destrue, dissipe, desgast? Ab gran marevella nos merevellam de la Esgleya apostolical, dona nostra e mestre, qui sots callament passe la crueltat e malvestat d’aquest príncep! Com se pot fer que Ell, qui sap tots los fets qui’s fan en les pus luny partides del món, no senta lo fum de tan gran foch qui és prés d’Ell? Car lo nostre ventre és axí baxat tro a la pols de la terra, que podem e devem dir: “Beneuyrades són les exorches, qui no enfanten, e les mamelles qui no aleten”. Car no roman altra cosa dir sinó: “O, Déus, entín en la nostra ajuda!” Com, donches, forçats mès per divinal que per humanal inspiració entenam en lo bén de la libertat que solíem haver, e tallades del tot les serps qui penjaven de les nostres mamelles e opremudes les boches de les serps, amonestam-vos, frares

molt cars, que no esdevengue que reebats en va la gràcia de Déu. Veus lo temps acceptable, veus ara lo dia de la salut nostra [...] Érem axí com oveles errants e ànimes sens fe, mas ara donchs cridem en lo cel, e haurà merçè de nós Déus totpoderós, qui guarex aquells qui han concticció de cor e ligue les feridures d'aquells, e si'a nós torre de deffensió de la cara de l'enamich, e les gents qui confien en la lur crueldat sien oppremudes per la mà de la potència de Déu. Siats forts en la batalla e batallats ab la serp antigue, e axí com infants quaix ara engendrats rasonables sens engan desigats dolçor de libertat, per ço que de present reebats gràcia e justícia e d'aquí avant esquivets misèria e calamitat» (ff. 22r-23v).⁶

6. Oferesc a continuació la versió llatina del *Chronicon Siculum*: «Nobilibus Civibus Urbis egregiae Messanensis, sub Pharaone Principe plusquam in luto et latere ancillatis, Panormitani salutem, et captivitatis iugum abiicere, et brachium accipere libertatis. Consurge filia Sion, induere fortitudinem tuam, quae iucunditatis exuta vestibus, et vestimentis tuae gloriae denudata, in die calamitatis et miseriae, in die amaritudinis et ignominiae contabescis. Noli ultra lamenta miseriae, in die amaritudinis et ignominiae contabescis. Noli ultra lamenta promere, quae tui contemptum pariunt, sed tolle arma tua, arcum et pharetram, et solve vincula colli tui. Iam enim facta es in opprobrium vicinis tuis, derisum et contemptum his, qui in circuitu eius sunt, barbaris et Christi fidelium inimicis. Iam humiliati sunt velut Ioseph in compedibus pedes tui, et tamquam serva es pravis Ismaelitis viliter venumdata. Iam gentes tibi impropertant: ubi est Deus tuus? Et cur ultra expectas? Et per patientiam villis efficeris non solum hostibus, sed et Creatori! Quid durius, quidve miserius plebs Israelitica sustulit temporibus Pharaonis, quam quod draco iste magnus fecit, qui seducit universum Orbem, et se in hortum B. Petri, et electam Ecclesiae vineam intulit his diebus? Hic est enim Satan solutus a vinculis, qui post mille ducentos annos conglutiens omnia, vitam auferit praesentium et gloria futurorum. Quid igitur tibi profuit redemptio piissimi Redemptoris, piissimi Salvatoris, si tunc eruta de fauce Diaboli nunc in escam Draconis magni et Aethiopum populi devenisti? Heu miseri! Quam vano fuimus errore decepti, Nos et Ecclesia mater nostra. Sicut enim Lucifer discutiens tenebras in suo ortu clarus apparet et rutilans, sic istius adventum in nostrum opinabamur prodire lumen et gloriam caelitus inspiratam, dicentes intra nos: "Noli timere, filia Sion, ecce Rex tuus tibi venit mansuetus, qui omnem a te tribulationem auferet, omnemque tibi molestiam extirpavit. Hic est Angelus, cuius ingressu piscina laetitiae prae partibus tuis unget. Hic est Cherubin, qui portas tibi aperiet Paradisi; et Raphael, qui te tamquam unicum Thobiae filium a mortis laqueo praeservabit. O infelix opinio et spes fallax! Hic revera est Nero saevissimus, qui Dei Apostolos trucidavit, et in matris necem crudeliter exarsit. Hic est ignis aeterni iudicii aequaliter omnia dissipans; et velut securis posita ad radicem. Proh dolor! Quem pastorem credidimus, est verissime lupus rapax, et quem agnum putavimus mansuetum, leonem ferocissimum experimur [...] Sunt ne ista Principis et Pastoris, ut quos debet regere, pascere et fovere, destruat, dissipet et evellet? Vehementi tamen admiratione miramur Dominam nostram et magnam Apostolicam Matrem Ecclesiam feritatem huius Principis, et nequitiam sub silentio tras mit-

Efectivament, l'epístola és alhora un patètic plany de la mala senyoria de l'Anjou («est venuda vilment axí com esclava a aquests malvats francesos», se'ns diu) i una crida a la resistència farcida de referències bíbliques, com el conegut *Estote itaque fortes*, amb què hom ordena d'oposar-se a la serp antiga: «Siats forts en la batalla e batallats ab la serp antigue» («Estote itaque fortes in bello, et cum antiquo serpente pugnate») enganxada als pits de Sicília i consumint-la a poc a poc, viva imatge de l'opressió, rematada per la significativa al·lusió a Lluc 23, 29: «beatae steriles et ventres qui non genuerunt et ubera quae non lactaverunt» («Beneuyrades són les exorches, qui no enfanten, e les mamelles qui no aleten»). La de la serp és, de fet, només una de les múltiples imatges que el text fa servir per referir-se als francesos del rei Carles, temible *draco magnus* que ha seduït l'Església amb els seus encants i se n'ha fet amb el control. Sota el seu domini els sicilians viuen tan oprimits com els israelites a Egipte en temps del Faraó: «Qual cosa pus dura o pus trista soferí lo poble de Israel en temps de Farahó, que açò que à fet aquest gran dragó qui engane tot lo món, e és-se mès d'aquests dies en l'ort de Sent Pere e en la noble vinya de la Esgleya?». Tot plegat, el quadre fa pensar en l'arribada de l'Anticrist, encarnat en la figura de l'angeví: «Aquest és lo diable solt de la presó après MCC anys, qui devorant totes coses tol la vida de les coses presents e la glòria de les esdevenidores. E donchs, què ha a tu profitat la

tere, quomodo tanti ardoris fumus potuit latere in vicinia, cui de ultimis terrae finibus facta singula patefiunt! Sic autem humiliatus est in pulvere venter noster, quod iam dicere possumus et debemus "*Beatae steriles, quae non pariunt, et beata ubera, quae non lactant*", et in laudem prorumpere Michaelis, quod non restat aliud dicere, nisi, Deus, in adiutorium meum intende. Cum igitur Divina potius quam humana inspiratione compulsi, libertatis antiquae beneficium resumere intendamus, serpentibus omnibus, quae ad nostra pendebant ubera, penitus amputatis, et aspidum auribus oppressis, hortamus vos, fratres carissimi, ne in vanum gratiam Dei vos recipere contingat. Ecce namque tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis vestrae [...] Erasmus enim tamquam oves errantes, et animae sine fide. Nunc igitur clamemus in caelum, et miserabitur nostri Deus Omnipotens, qui sanat contritos corde, et alliget contritiones eorum, ut sit nobis turris fortitudinis a facie inimici, et gentes, quae in sua feritate confidunt, potentiae ipsius dextera comprimantur. Estote itaque fortes in bello, et cum antiquo serpente pugnate, et quasi modo geniti infantes rationabiles sine dolo lac concupiscite libertatis, ut accipiatis iustitiae gratiam in praesenti, et calamitatis fugiatis miseriam in futuro» (c. 38; RIS X, 830-833).

reemçó del piadós Salvador, si escapada de la gola del diable ara es feta vianda del gran dragó e del poble de Ethiopia?». Aquesta identificació de Carles d'Anjou amb l'Anticrist em sembla destacable, per tal com la trobarem també —més explícitament encara— a la *Historia Sicula* del messinès Bartolommeo da Neocastro, que explica com el francès, en accedir al tron de Sicília, es va llançar «tamquam leo rugiens super filios regni sui», i emet aquest sever judici sobre el seu regnat: «recepimus potius Regni Siculi Antichristum, cum gentis et rerum augmentationem crederemus, immitens in nostra Lupos voraces ovilia, non parcenti morsi cuncta, quae iussit et voluit, devorarunt; et velut Draco factus nequissimus terram circuens, omnia perdit» (c. 12; RIS XIII, 1026).

D'altra banda, l'allusió a les calamitats egipcianes per referir-se als patiments dels sicilians sembla també un lloc comú de les cròniques i documents redactats des del punt de vista catalansicilià, com es pot comprovar si llegim la paràfrasi que Bernat Desclot va fer de la lletra del *Chronicon Siculum* al c. 81 de la seua *Crònica*:

«Als gentils e nobles barons e a tota la universitat de Messina, saluts e perdurable amistat. Fem-vos saber que ab la gràcia de Déu, que nós avem espoliada nostra terra, e totes les encontrades, dels devorables serpens qui·ns englutien nós e nostres enfans, e·ns turmentaven nuyt e jorn, e tiraven lo layt de les mameles de nostres mulers e de nostres filles e les devoraven sens merçè molt cruelment. Hon nós vos pregam, axí com a feels germans nostres e especials amics que nós vos tenim, que gitets de vostra ciutat los espaventables serpens e que siats en contra lo gran dragó forts e ardots companyons ab nós ensemps; per ço cor lo temps és vengut que siam deliurats e iscam sots lo pesant jou de Faraó, qui molt és greu e dur. Que a ara és vengut lo temps que Déus tramès Moysès a Faraó per deliurar los d'Irreel de captivitat e de son poder. Ara és vengut lo temps que aqueyl Moysès qui devia deliurar los fils d'Irreel és vengut a nós deliurar, qui érem perduts per nostres peccats. Per ço cor a Déu lo Pare, qui és tot misericordiós, ha presa pietat de nós, levats-vos, e no siats adurmits, e dressats-vos de combatre contra·ls cruels serpens» (c. 81, III, ps. 74-75)

El text de Desclot, on trobem també les imatges del «gran dragó» i les serps bevent dels pits de la pobra Sicília, acaba amb la mateixa ex-

hortació a la lluita («dressats-vos de combatre contra·ls cruels serpens»), tot i que afegeix algunes variants ben interessants. La més destacable, possiblement, és l'anunci de la imminent arribada d'un nou Moisès, que alliberarà els sicilians del pesant jou del Faraó Carles. No és cap secret el nom del candidat a ocupar aquesta distingida posició: es tracta, òbviament, del rei Pere d'Aragó. Segons Desclot, els ciutadans que han de deliberar a quin sobirà demanar ajuda contra els angevins són ben conscients «que per nuyl hom no pudien venir a salvament sinó per lo rey d'Aragó; que tot axí com Moisès, qui deliurà, per la vertut de Déu, los fils d'Irrehel de les mans de Faraó, tot axí devien éls ésser deliurats de les mans de Karles per lo rey d'Aragó, ab la voluntat de Déu» (c. 87, III, p. 87). La fórmula es repeteix en dues ocasions més a la *Crònica* de Muntaner, que ens presenta els sicilians celebrant l'arribada a l'illa del seu flamant «regidor e governador», que ells creuen tramès directament dels cels («Déus los havia tramès lo sant rei d'Aragó qui els deliuràs de les mans de llurs enemics e els fos guiador e governador, així com tramès Moisèn al poble d'Irrael [...] Per què tuit podem conèixer que açò fo obra pròpia de Déu», c. 60, p. 95).⁷ El fenomen observat en les nostres cròniques troba una vegada més una correspondència exacta amb el que podem apreciar en la tradició italiana del *Ribellamentu di Sichilia*, el *Liber Jani de Procida* o la *Leggenda di messer Gianni di Procida*, obres totes elles que recullen la comparació: «si come liberau Moise lu pupulu di Faraguni» (AMARI, 1969: II, 1, 474). Endemés, sembla que aquesta interpretació dels fets era l'assumida també pels mateixos membres de la casa reial catalanoaragonesa, si hem de creure el *Libre de les conquestes de Sicília*, que recull una carta tramesa per Frederic de Sicília als consellers de la ciutat de Barcelona, on el rei ens dóna el seu punt de vista particular sobre la història més recent de l'illa:

7. *Cfr.* amb el c. 54 de la *Crònica*, on els missatgers de Sicília s'adrecen al rei Pere d'aquesta forma: «Adoncs, sant senyor, hages mercè de nós e plàcia't que vages pendre aquell regne qui és teu e dels teus infants, e lleva'ls de la mà de Faraó, con així con Déus deliurà lo poble d'Irrael de les mans e de poder de Faraon, així, senyor, pots tu deliurar aquell regne de la man de la pus cruel gent qui e·l món sia, que e·l món tan cruel gent no ha, lla on han poder, com són franceses» (p. 90).

«Lo rey çànrera Karles primer, vinent primerament en lo regne de Sicília, axí com en cosa de tot fora de son dret, lo qual regne, trençada fe, esvehí e, contra Déu e justícia, ab quals se vulla favors possehí, açò manifest és a tots, *sotsmeses les gens sicilianes a pus dura senyoria e de tot a pus importable servitut que aquella a qui foren sotsmeses los fills de Israel envers los egipcians sots lo príncep Pharaó cativats en fer lot* [...] Mas nostre senyor, guardant en alt en loch de la habitació sua, de ont veu totes coses, mogut a les oracions e a làgremes dels opremuts, sobre la afflicció e contricció del poble volch oyr la oració dels homils e no menyspreà les pregàries de aquells, e Ell, *qui destrouex les supèrbies dels superbiosos*, escomogué los coratges dels simples contre lo fill de crueltat gloriejant-se en sa força, e donà alegries en la bocha d'aquells e posà coltells tallants en les sues mans per fer venjança en les nacions estranyes e increpacions en les gens d'altre loch, e a liguar los reys d'aquells en grillons e los nobles seus en maneres de ferre, e *mès l'esperit seu en lo cor del pare nostre çànrera de bona mamòria, per ço que en forts mà en braç estès amenàs lo poble de Irrehel de la molt dura servitut dels egipcians. E lo dit pare nostre, fet vergua de fellonia de nostre senyor a girar lo bastó dels malvats en salut dels pobles dels secilians*, lo qual per juhy de Déu foragitat de la Esgleya, aquell poble al qual era vengut lo constituí senyor» (ff. 46v-47r)⁸

8 Diu el *Chronicon Siculum*: «Quondam rex Carolus I, in Regnum Siciliae primum adveniens tamquam in rem iuris penitu alieni, cum de fide rupta invasisset ac contra Deum contraque iustitiam quibuscumque favoribus possedisset, palam est omnibus, Siculas gentes duriori subiecit dominio, et importabiliori subiecit penitus servituti, quam qui subiecti fuerunt Israel filii apud Aegyptios sub Pharaone Principe in luto et latere ancillati [...] respiciens autem Dominus de excelso in loco habitationis suae unde omnia conspicit, ad orationes et lachrymas oppressorum motus super afflictione et contritione populi, exaudivit orationem humilium, et non sprexit preces eorum. Et qui effringit superbias cum superbis, incitavit mansuetorum animos contra saevitiae filium in suo robore gloriantem, et dedit exaltationes in gutture eorum et gladios ancipites in eorum manibus collocavit ad faciendam vindictam in nationibus eis et increpationes in gentibus alienis ad alligando eos in compedibus et nobiles eorum in manicis ferreis vinciendos, et misit spiritum eius in cor divinae recordationis quondam domini patris nostri, ut educeret populum in manu forti et extento brachio ex Aegypto, et ex Aegyptiorum durissima servitute: factusque est idem genitor noster virga furoris Domini ad conterendum baculum impiorum et erigendum Siculorum populos in salutem, quem rei iudicio reiectus ab Ecclesia ipse populus, ad quam confugerat, sibi ducem constituit» (c. 81; RIS X, 876-877).

Si no vaig errat, la comparació amb el Faraó i els israelites es basa, com ja vaig apuntar en una altra ocasió (AGUILAR, 2004: 129-130), en una fórmula ja emprada a l'oració de l'*Ordo commendationis animae*, que té força tradició al darrere: en tots els casos el monarca adquireix propietats redemptores i el seu poble es converteix en una nova Jerusalem, el poble escollit. És curiós comprovar —per dir-ho d'alguna manera— que la jugada funcionava també al bàndol contrari: als *Statuta Civitatis Aquile*, per exemple, hom proclama Carles I d'Anjou el nou Moisès que allibera els seus vassalls del poder de Faraó (que en aquest cas no és un altre que l'emperador Frederic III!).⁹ Encara, podrem detectar el recurs més tard en una autora com Christine de Pizan, que, al *Livre du sage roy Charles*, presenta aquest rei, que va aconseguir alliberar tota França dels anglesos tret de 5 ciutats, com «*le Moysse*», que va traure el seu poble «hors du servage de Pharaon».¹⁰

Però considere que existeix un vincle més intens en l'associació de França amb Egipte detectable en les cròniques de les Vespres. No deixa de resultar curiós, per exemple, que molts dels autors que han narrat els fets de la Croada contra Catalunya (Desclot, *Gesta Comitum Barcinonensium*, Bartolommeo da Neocastro, etc...) comparen la misteriosa epidèmia apareguda al camp dels francesos durant el setge de Girona amb les plagues sofertes pels egipcians al llibre de l'*Èxode*, identificació relacionable també amb la imatgística emprada per la

9. Vid. BOYER (1998: 127).

10. «D'ycelle dicte noble lignée Dieu, ameur du très christien peuple François, pour la réparation, confort et préservation dudit lieu, lequel, par plusieurs adversitez de nostre sire, peut estre consentyes pour cause de correccion, si comme le bon pere chastie ses enfens, tout ainssy comme jadiz donna Moysse, né de nobles parens, ou temps de l'adversité d'Egipte, aux enfens d'Israël, le sage conduiseur pour ledit peuple en espace de jours tirer hors du servage de Pharaon, volt la divine Providence faire naistre de parens solemnelz et dignes, c'est assavoir, du bel et chevalereus Jehan, roy de France, et de la royne Bonne, s'espouse, fille du bon roy de Bahaigne, ycelluy sage Charles...» (MICHAUD - POUJOLAT, 1836: I, 595).

11. Segons Desclot, «anc la plaga que Déus donà en Egipte al rei Faraó no poc ésser major que aquesta» (c. 160, V, p. 95). Cfr. amb les *Gesta Comitum* («quod satis iudicari poterat una de plagis maioribus Pharaonis», §43; BARRAU DIHIGO, 1925: 86) i la *Crònica General* de Pere el Cerimoniós (E podia's bé jutjar una de les majors malediccions de Faraó (c. 36; SOBERANAS, 1961: 145). Per la seua banda, Bartolommeo da

tradició profètica.¹¹ Només ens cal recordar que, al c. 245 del *Primer*, Francesc Eiximenis, remetent al seu torn a Joaquim de Fiore, ens fa el següent aclariment: «Diu Joachim que en les profecies nostres aquell regne és entès e significat per Egipte, *per raó de la qual cosa conclou d'aquest regne que deu haver grans tribulacions e terribles*, segons que de Egipte és dit per los sants profetes parlant en figura d'aquest regne» (*Primer*, c. 245; HAUF, *Introducción*, dins MARTÍ I POU, 1996: 104, n. 73). I, efectivament, al sistema de concordances emprat a una obra de clara inspiració joaquimista com és el *Breviloquium*, una de les figures més destacades és, precisament, la d'Egipte per França: «Onus Egypti tangit iudeos, danaos, et francos seu Franciam, sic et Media tangit eam» (LEE-REEVES-SILANO, 1989: 172). Notem que l'anònim recull també la profecia sobre la humiliació del poder del rei de França, que durà a terme, segons tots els indicis, el rei d'Aragó. És ben probable, que, com pensa Reeves, l'autor del *Breviloquium* volgués atribuir a Pere el Cerimoniós la condició d'onzè rei del *Daniel* (LEE-REEVES-SILANO, 1989: 119-120); no obstant això, cal precisar que, segons el llibre, la profecia hauria començat a complir-se ja durant la invasió de Sicília per Pere el Gran, vencedor de Carles d'Anjou

Neocastro, narrant el mateix passatge, comenta: «Similem pestilentiam passus est a Domino populus Pharaonis propter peccatum eius» (RIS, XIII, 1111). També Salimbene interpreta la derrota francesa en clau providencialista, i constata la humiliació que la part eclesiàstica (el bàndol francopapal) ha sofert en breu temps a mans de Pere d'Aragó: «Item in hoc supradicto millesimo Philippus rex Francie in Hispania ultimum diem clausit in civitate Geronda, ubi erat cum exercitu magno, quem conduxerat contra Petrum Aragoniae regem. Multi etiam de exercitu regis mortui sunt, non ab hoste percussi, sed a voluntate divina, qui omnia, quando vult, moriuntur et vivunt. Hic fuit filius sancti Lodoyci. Et portatum fuit corpus regis Philippi Parisius et ibi sepultum; et regnavit Philippus filius eius pro eo. Et nota quod moderno tempore omnes reges Francie aut Lodoyci aut Philippi dicuntur. Nota etiam quod in brevi tempore pars ecclesiastica damnificata est vehementer et grave habuit detrimentum et durum sustinuit infortunium. Et primo, quia captus fuit filius regis Karoli navali bello in mari ab hominibus Petri Aragonum et in Sicilia detentus in carcere. Secundo, quia rex Karolus post breve tempus post captionem filii ultimum diem clausit. Tertio, quia papa Martinus quartus eodem anno viam est universe carnis ingressus. Quarto, quia rex Francie fecit id ipsum. Et omnia ista quasi in uno anno fuerunt, scilicet MCCLXXXV» (MGH, XXXII, p. 594). Per a l'episodi de la pesta de Girona i les mosques de sant Narcís, *vid.* CORTADELLAS (1998: 44-47), AGUILAR (en premsa) i VALSALOBRE (2004).

i Felip l'Ardit: «ut quod per regem Petrum qui cepit Siciliam inceptus est, scilicet Karulo de Sicilia expulso et rege Francie in Cathalonia mortuo et eius exercitu tam in terra quam in mari deuicto». També resulta destacable la imatge dels liris destrossats pel bastó («*lilia omnia cum baculo in terra deiciens*», LEE-REEVES-SILANO, 1989: 250), interpretació en clau profètica del senyal heràldic d'Aragó, que, com sabem, també Eiximenis explota,¹² i que trobem, encara, al *Sermo* per al passatge de Sardenya del mateix Ramon Muntaner. Llegim el que el cronista ens diu sobre Jaume II d'Aragó:

«De levan a ponen, migjorn, septentrio,
 tremblara tota jen qui en subjeccio
 de sos payres valens, rey Jacme, ja'n so.
E vull sapia xascus qu'aquest es lo leho
que Sibilla nos dits qu'ab senyal de basto
abatria l'erguyl de mant-alta mayso,
 que jes er non diray, que be m'entendon pro»

(c. 272, p. 167)¹³

Notem que Muntaner no ens diu el nom de l'«alta mayso»: potser ens suposa prou espavilats com per desxifrar-la.

12. «D'aquesta casa és profetat que deu aconseguir monarchia quasi sobre tot lo món... Aquest fa senyal de barres longues, significant bastons e colps e persecucions qui d'aquesta casa deven exir contra los mals ecclesiàstichs per a purgar lurs peccats e per abaxar lur orgull e pompa e per reduyr-los al primer stament. Diu axí matex que aquesta casa deu abaxar quasi de tots punts a temps la casa de França» (HAUF, *Introducción*, dins POU I MARTÍ, 1996: 104, n. 74). Per a les profecies relacionades amb la Casa d'Aragó presents a l'obra d'Eiximenis, *vid.*, a més de l'obra de Pou i de l'estudi introductorori de Hauf, la important contribució de Bohigas (1982: 94-115).

13. «*que Sibilla nos dits qu'ab senyal de basto / abatria l'erguyl de mant-alta mayso*»: *cfr.* aquests versos amb el següent passatge del *Gui de Nanteuil*, cançó de gesta que Muntaner escull com a melodia del seu *Sermo*: «Mez n'en weil fere honte en la vostre meson / que jel ferroie ja ens u chief d'un baston» (MEYER, 1861: 9). El *senyal de basto* són, és clar, els pals del casal de Barcelona («qu'ieu ja nulh temps per bocelh de breto / no layssarai lo senhal del basto», li diu Pere el Gran a Pere el Salvatge; RIQUER, 1979: III, 253), que esdevenen l'arma amb què Jaume II ha d'abatre els seus enemics.

2. LA HISTORIA SICULA DE BARTOLOMMEO DA NEOCASTRO I LA LLEGENDA DEL NAIXEMENT DEL REI PERE

El rol de perseguidor de França és, precisament, el que una crònica siciliana com la *Historia Sicula* de Bartolommeo da Neocastro reserva per a Pere el Gran. Un dels elements més característics d'aquest text és, en efecte, la inserció de profecies sobre la figura d'aquest rei, que sovint Neocastro posa en boca dels diversos personatges de l'obra. Comencem a ser plenament conscients de la importància d'aquestes prediccions al c.17, que ens narra la conquesta d'Alcoll a Tunís per les tropes catalanes. Després del saqueig, hom es troba amb un vell ancià del lloc, que, curiosament, té el do de veure les coses futures. Interrogat per Pere sobre el futur de l'expedició, l'endeví avança amb tot luxe de detalls el que passarà: Aragó unirà un poble insular als seus dominis i acabarà amb innumbrables fills de la cruel Gàl·lia, que envairan la seua terra i finalment se n'hauran de retirar amb vergonya, consumits per una pesta terrible i per les gents del rei, que s'excèlliran en les batalles navals:

«Scio enim quod versus diem fortuna in fine Librae maiora tibi Petro parat; ibi eris excelsus, et resiliens in Occasum Septemtrionalem adnihilabis spiritum. Ibi caput Galliae saevae cadet, et tanta erit multitudo spirituum, quod terram tuam operit omne genus, et dicitur; Vincere, et vinces. Dicit populus tuus: «fugiamus in regionem remotam, a multitudinem gentium cedamus». Et, Deo auctore, patientiae tuae cedet, et gloriaberis super gentem deperditam. Vide quod semini tuo populus insularis addicitur, et marino proelio triumphabis. *Perdes in montibus et locis planis innumerabiles filios Galliae saevientis. Proceres moriuntur unum unum post unum clade mirabili. Iam non sufficiunt campi corporibus, iam pestis in animalia transiit, et mortua igne peribunt; et in diebus illis fiet excelsior, et non erit ultima gloria regni tui*» (c. 17; RIS, XIII, 1031).

Neocastro revesteix el personatge de Pere II d'una important aurèola de messianisme, evident sobretot al c. 51, que, per cert, ens presenta el rei rebutjant el contacte sexual amb una indiscreta i fogosa dama siciliana, Macalda Scaletta, com sabem una actitud que no

pega gens amb la fama d'homes pecadors i femellers del casal de Barcelona. En tot cas, segons Neocastro, Pere, per tal de dissuadir la dona, li conta aquesta curiosa llegenda sobre el seu naixement, circumstància ja advertida per Soldevila (1963: 19-21):

«Domina quidem mater nostra et seniores nostri sic docuerunt nos quod Christus omnipotens, a quo sumus, prodigia suae potentiae in coelo, terra et mari, quae praedecessoribus nostris inaudita fuerunt, nocte conceptionis nostrae monstravit. Illa enim nocte mirabilis flamma ignis fulvi coloris de coelo ab ortu solis veniens, supra palatium regium apparuit velut fulgur. Nocte illa bis fuit Lunae passio, terribilis sonitus ad modum immensi tonitruui fuit auditus. In aere grandines de coelo cadentes diversas et varias hominu, volatiliu et animalium formas gerunt. In terris de montibus, silvis atque nemoribus universae serae et pecora derelictis cubilibus fugiunt, et qui montana tenebant, praecipites currunt ad litora. Terra contremuit, arbores, serpentes et aspides terra vomit, arces scinduntur et montes aperti sunt mirabilium undarum alvei, aquis pluvialibus valles implentur, et plus solito mare crescit. Caetum eximium mare nostrum parturiit, et quos Oceanos protulit nostri capiunt pisces multos. Tunc cives Barchinonenses regalem aedem surgentes e stratis murmurationibus repleverunt. Et interim senex quidam veniens ad dominum patrem, nostrum dixit: «Eremita ego sum, Domine, et habitatio mea ad Montem Serrati dicitur. Ad te venio, bono ducor spiritu; elongavi me procul a spelunca mea usque ad locum qui dicitur Saxum vitae, quaerens radices herbarum, cibaria consueta, et dum manerem hac nocte sub tum saxum orans, vox missa est ad me super dicens: “Ecce nunc terra montium concepit et mirabilem fructum producet”». Et paulo post sacerdos palatii regii ad dominam mater nostram accedens dixit: «Domina, ego pro tanto strepitu stratum meum lacrymis rigavi, et surgens ad tabernaculum Domini sum ingressus, et ante sacrum altarem prostratus audivi vocem de coelo dicentem: “Ecce leo conceptus, nascetur prodigiosus in populus”». Domina etiam regina, cum et ipsa perterrita staret ante sacros pedes Dei Genitricis, somno rapta videbat, quod gravida foret, et iam cum ad partum venisset, humanitatis specie mutata flammam ignis educebat terribilis ad modum draconis habentis capita quinque, et sextum in cauda, a cuius flatu populi gentium obstupebant, et percutiebat lethaliter cauda gallos» (c. 51; RIS, XIII, cols. 1063-1064)

Sabem que els reis d'Aragó tenien la mania de venir al món d'una forma sonada,¹⁴ i Pere el Gran no podia ser menys. El text del Neocastro, en efecte, és un enfilall de *mirabilia*, i recull molts dels motius que acompanyen els relats dels naixements dels herois; de fet, hom pot copsar a primer colp d'ull l'ascendència evangèlica (Mt. 2, 1-9) de l'estel que, vingut de les parts d'Orient, s'atura sobre el palau reial de Barcelona, assenyalant el lloc exacte on l'hereu d'En Jaume, constituït en un nou Messies, ha vingut al món (motiu D1314.13 de Stith Thompson, *Star indicates location of newborn hero*). Però per ventura té més interès encara comprovar com Neocastro sap amanir l'escena amb el trastorn de les forces de la natura i ens ofereix un quadre que recorda molt els *iudicii signa* o signes del Judici Final dels textos escatològics: per començar, aquella nit hom escolta un tro immens i espordidor (F960.1.1.1 de Stith Thompson, *Thunder at king's birth*); a més, del cel plouen uns trossos de glaç que han adoptat les formes més inversemblants; els animals que abans s'amagaven als boscos i les muntanyes han desemparat atemorits els seus caus i fugen veloçment cap a les zones més baixes del litoral (és el *World upside down*, que de ben segur recorda els *adynata* del famós poema XLVI ausiasmarquià); es produeix un terratrèmol i la terra vomita de les seues entranyes arbres i rèptils; les fortificacions s'esquerden, els monts s'obren i el nivell de les aigües creix més que de costum, etc... El trasbals de la natura s'interpreta, doncs, com a presagi de l'adveniment d'un personatge amb uns trets extraordinaris, fenomen retrobable al conegut romanç castellà *Abenamar*, probablement una de les mostres més belles del motiu: «Abenámar, Abenámar, / moro de la morería, / el día que tú naciste / grandes señales había. / Estaba la mar en calma, / la luna estaba creci-

14. Basta recordar la famosa llegenda sobre el naixement de Jaume I, explanada per Desclot (c. 4) i Muntaner (cc. 3-6) (*vid.* RIQUER, 2000: 49-103). Cal tenir en compte que, al mateix *Llibre dels fets*, quan el Conqueridor s'adreça als seus barons per a proposar-los la conquesta de Mallorca, el rei afirma «que'l nostre naximent se féu per vertut de Déu, car no's volien bé nostre pare ni nostra mare, e sí fo volentat de Déu que nasquem en aquest món. E quan nós vos dixésem *les condicions ni les meraveyles que foren al nostre naxement, grans serían...*» (§48; JAUME I, 1991: II, 58). És evident que hom es refereix a les *mirabilia* relataes al §5, passatge ben estudiat per Hauf (2004b: 48-49) i Renedo (en premsa), on la figura del nouat és tractada des d'un pregon enfocament providencialista.

da; / moro que en tal signo nace, / no debe decir mentira» (DI STEFANO, 1993: 220). D'altra banda, cal parar atenció als possibles models de la narració del cronista, que sembla inspirar-se particularment en les llegendes sobre el naixement d'Alexandre el Gran, que circulaven en textos com l'*Alexandreis* de Gautier de Châtillon, la *Historia de preliis Alexandri Magni* de Lleó de Nàpols, el *Roman d'Alexandre* francès o el *Libro de Alexandre* castellà. En efecte, la *Historia de preliis* recull el detall del tro anunciador («peperit Olimpiadis, et ubi puer cecidit in terram, statim facta sunt fulgura atque tonitrua seu terremotus», l. I), i la seua traducció catalana (inèdita, ms. 1560 de la Biblioteca de Catalunya) amplifica el passatge afegint-li més detalls:

«E tantost que lo fadrí fon nat, soptosament començà a fer terratrèmol e trons e lamps e molts senyals, e si foren fetes corruscacions e tenebres per tot lo món, E LA NIT SE ESTENÉ FINS A LA PRIMERA PART DEL DIA, e moltes nus e tempestats foren sobre la terra» (f. IXrb).

Em sembla força significativa la referència a la major durada de la nit, que, si no vaig errat, concorda amb el que conta la *Historia Sicula* («Nocte illa bis fuit Lunae passio»). Pel que fa als altres elements inclosos per Neocastro, convé apuntar que la desbandada de les feres espantades o l'enfuriment de les aigües es pot llegir al *Roman d'Alexandre*, on la por que homes i animals senten és interpretada com un senyal del domini universal que el nounat assolirà:

«A l'eure que li enfes dut de sa mere issir
Dieus demoustra par signe qu'il se feroit cremir,
Car l'en vit l'air müer, le firmament croissir
Et la terre croller, la mer par leus rougir
Et les bestes trambler et les homes fremir;
Ce fu senefiance que Dieus fist esclarcir
Pour moustrer de l'enfant qu'en devoit avenir
Et com grant seignorie il avroit a baillir»

(vv. 22-29; ed. ARMSTRONG *et alii*, 1937: 72)¹⁵

15. En aquest punt el *Libro de Alexandre* segueix de prop el *Roman d'Alexandre*: «Grandes signos contieron quand'est'infant naçió / el aire fue cambiado, el sol escu-

Al costat dels fenòmens esmentats, el relat de Neocastro incorpora un altre element important com és el de les visions, que confirmen la predestinació de l'heroi i que hom atribueix a tres persones diferents: un misteriós ermità, el capellà reial i la pròpia mare del rei, Na Violant, que, aquella mateixa nit, somia que l'hora del part s'acosta i que d'ella naix una flama terrible, un drac l'alè del qual paralitza de por les gents del món i especialment els francesos, que percuideix letalment amb la seua cua. D'entrada, observem que el naixement de l'heroi demana de forma gairebé invariable l'aparició d'uns personatges amb un rol fonamental: els profetes, testimonis del prodigi esdevingut, que, dotats d'una autoritat profunda i poderosa, són els encarregats de condensar les gestes més assenyalades del futur rei en un missatge críptic que empra una simbologia ben característica, fonamentada en la tradició dels textos bíblics i l'animalística (ZUMTHOR, 1973: 29-30). L'associació de l'hereu d'Aragó amb la figura del *draco terribilis* respon, tot just, a un recurs tradicional de la imatgística profètica: només ens cal recordar els vaticinis de Merlí sobre el fill d'Uterpendragó, Artús, a la *Historia regum Britanniae* de Mommouth. Per altra banda, convé notar que Neocastro torna a explotar aquesta imatge en altres punts de la *Historia Sicula*. Així, al c. 61 el cronista sicilià ens narra la derrota de la cavalleria francesa, massacrada pels almogàvers del rei Pere, a la vila de Seminara (relatada també per Desclot al c. 102 de la seua *Crònica*). Les notícies d'aquesta desfeta arriben prompte al campament del príncep Carles de Salern (fill de Carles d'Anjou) i estenen el pànic entre els angevins. Llavors un soldat anomenat Drogus s'acosta al príncep i li fa una advertència molt clara: el que acaba de succeir és només un tast dels esdeveniments futurs, que s'endevinen molt més funests per a la causa dels Anjou. Cal que el jove Carles tinga coratge, perquè si no el drac, del qual l'enemic (el rei Pere) ha pres l'aspecte, acabarà devorant les seues forces amb el seu alè temible: «considera —li diu— allò que li va fer al pare [Carles d'Anjou], i per l'exemple del pare, pensa el que al fill li esdevindrà». Les paraules del *miles* són premonitòries:

reçió, / tod'el mar fue irado, la tierra tremeçió, / por poco que el mundo todo non pereçió (estrofa 8; ed. CAÑAS MURILLO, 1988: 136).

poc després, el príncep serà capturat a la batalla naval de Nàpols per Roger de Llúria (c. 77):

«Scito quod ista praeambula sunt, et futura potius sunt timenda [...] Nec moueant tanti prudentiam Principis horum uanae persuasiones et uerbula, qui hucusque dum Regis rumor foret in castris, iam putabant hostes ex humeris recepissee, et cum percussi non essent, tremor eorum artus ligauerat, exponentes se ad praecipitium et ad fugam. Hoc quidem cordi habe, et a tantu proposito contine motus tuos, *ne Draco, cuius speciem hostis gerit, si secus feceris, reuoluto in te pectore deuoret uires tuas, et afflatu suae potentiae minuaris. Si sunt uera quae loquimur, specta quid egit in Patrem et quid in posterum sit agendum, et exemplo Parisi puta quid in Filium sit acturus*» (c. RIS, XIII, cols. 1070-1071)¹⁶

16. *Vid.* també la continuació de la *Historia* de Saba Malaspina. Aquest text, en explicar els preparatius de Pere per al viatge d'Alcoll, afirma que el rei, obertament enfurit, com un lleó, i que d'altra banda, com un drac, esperant l'ocasió d'atacar Carles per sorpresa: «Dompnus, inquam, Petrus rex Aragonum, qui quondam Constantia, Manfredi filia, coniugio fuerat copulata, classica praeparat et navigia exorditur, naves et galeas fieri facit de lignaminibus levigatis et fortibus, quasi Leo aperte irascens, et occulte insidians, sicut Draco» (ed. GREGORIO, 1792: II, 340). Com veurem, el joc amb aquests dos animals simbòlics esdevindrà crucial en l'intercanvi de cartes entre Pere d'Aragó i Carles d'Anjou (*vid.* el tercer apartat del present treball). Pel que fa a les llegendes relacionades amb Pere el Gran, encara cal tenir en compte que, com assenyala Soldevila (1963: 268-269), «un altre autor italià, el Salimbene, ens ha transmès una altra llegenda relativa al gran rei, una llegenda que el converteix en un dels nostres primers excursionistes, el primer, almenys, que dugués a terme l'ascensió fins al cim del Canigó». En efecte, aquesta llegenda reconta com el rei d'Aragó es va atrevir a ascendir el Canigó en companyia de dos cavallers i que, en arribar al cim, va veure un misteriós llac. Pere va llançar una pedra a l'aigua, i, a l'instant, del fons va sorgir un drac horrible i grandíssim, l'alè del qual va fer obscurir l'aire. Vet ací el text llatí: «DE COMMENDATIONE PETRI ARAGONENSIS REGIS, QUE IN EXEMPLO SUPPOSITO DEMONSTRATUR. Iste Petrus rex Aragonie fuit homo magnifici cordis et fortis armatus et doctus ad bellum. Nam homo fuit magne audacie et multa presumpsit, ut patet in negotio regni Sicilie, quod contra regem Karolum et papam Martinum ausus fuit invadere. Patet etiam hoc ipsum in alio exemplo, isto videlicet quod subicimus. In confinibus Provincie et Hispanie mons altissimus eminent, qui ab illis qui partes illas inhabitant mons Canigosus appellatur, quem nos montem Caliginosum possumus appellare. Hic mons navigantibus per mare, cum veniunt, primus apparet, cum vero recedunt, ultima terra est, post quam aliquam videre non possunt. In isto monte nunquam habitavit homo, nec filius hominis super eum ausus fuit ascendere propter eius nimiam altitudinem et propter difficultatem itineris et laboris. Circa radices vero montis istius habitatores existunt. Cum autem Petrus Aragonum super istum montem cogitasset ascendere, volens experiri atque cognoscere, quid in

3. «*CUIUS NOMEN IN PETRA FUNDABITUR, CUI PULLA AQUILE UNICA CONIUNGETUR*»: LA VENJANÇA DE MANFRED I CONRADÍ

A més de vencedor dels francesos, el rol atribuït per les fonts filoaragoneses a Pere II té altres facetes interessants, com és la de venjador de les morts de Manfred i Conradí Hohenstaufen. Particularment, l'execució de Conradí, al cap i a la fi un jove de 16 anys, decapitat a Nàpols després de la victòria angevina a Tagliacozzo, va causar una profunda commoció a l'Europa de l'època (AGUILAR, 2004: 136-141). No són poques les cròniques que blasmen sense embuts Carles d'Anjou per una sentència tan despietada, començant per les catalanes. Des-

montis cacumine haberetur, vocatis duobus militibus, amicis necessariis, quos intime diligebat, exposuit illis quod facere disponebat. Qui gavisus sunt et promiseunt ei, quod non solum tenerunt secretum, verum etiam, quod nunquam separarentur ab eo. Assumptis ergo victualibus et congruentibus armis, dimissis equis ad montis radices, ubi habitatores existunt, ceperunt pedestres paulatine ascendere. Et cum iam multum superius ascendissent, ceperunt audire tonitrua horribilia et terribilia valde. Insuper coruscationes et fulgura apparebant, grandines et tempestates descendebant, ex quibus omnis pavefacti, cadentes in terram, velut exanimes facti sunt pre timore et expectatione, que supervenerat [Luc. 21, 26] illis. Petrus vero, qui robustior erat et fortior et qui desiderium cordis sui complere volebat, confortabat eos, ne deficerent in afflictionibus et terroribus illis, dicens, quoniam labor iste adhuc ad honorem eorum et gloriam redundaret. Et dabat eis comedere et cum eis pariter comedebat. Et post recreationem et fatigationem itineris et laboris iterum hortabatur eos, et secum valenter ascenderent. Et sic multis vicibus factum est atque dictum. Tandem illi duo socii Petri regis ceperunt deficere, ita quod pre nimia lassitudine itineris et tronuorum timore vix poterant respirare. Tunc Petrus rogavit eos, ut expectarent eum usque ad vesperam diei sequentis, et si tunc non rediret ad eos, de monte descenderent et irent quo velent. Ascendit igitur Petrus cum magno labore solus. Et cum in cacumine montis fuit, lacum invenit ibidem. In quem cum lapidem proiecisset, egressus est ex eo draco horribilis et magne magnitudinis et cepit per aera volitare, ex cuius flatu obtenebratus et obscuratus est aer. Post hec Petrus descendit ad socios et quicquid viderat et fecerat totum sociis retulit, exposuit et narravit. Et descendentibus illis de monte precepit eis, ut quibus vellent hec omnia divulgarent. Videtur michi, quod hoc opus Petri Aragonum possit connumerari cum operibus Alexandri, qui in multis terribilibus negotiis et operibus voluit experiri, ut laudem in posterum mereretur» (SALIMBENE DE ADAM, 1913: 599-600). Com es pot comprovar, la llegenda respon a tota una tradició que té un dels seus exponents més coneguts en les *Otia Imperialia* de Gervasi de Tilbury (vid. HAUF, 1989: 73-93), i resulta interessant, si més no, per la nova aparició del drac en relació amb la figura de Pere II.

clot, per exemple, en comentar l'episodi, desplega una bona dosi d'ètica providencialista, citant l'*Evangelí* de Sant Mateu (XVIII, 24-34), ens avança els grans càstigs que Déu enviarà més tard a Carles i no s'està de recordar com Carles i els seus dos germans van ser presos pels sarraïns a Mansurah l'any 1250.¹⁷ Cal dir que aquesta anècdota va ser aprofitada amb freqüència pels sectors antiangevins per a posar de relleu com fins i tot els infidels tenien més clemència que l'Anjou: és el cas del trobador Calega Panzan, autor del poema *Ar es sazos c'om si deu alegrar*, un atac carregat de profetisme contra els francesos i el clergat corrupte.¹⁸ Per la seua banda, Muntaner tampoc no dubta a interpretar la caiguda de Carles d'Anjou com una punició divina: «el dit rei Corral venc en ses mans viu [...] e a Nàpols li féu tolre la testa. E per la gran crueltat que ell féu, podets veer tuit quines penitències li va Déus donant, ne quines venjances ne pren» (c. 114, p. 772). La línia d'interpretació seguida pel cronista de Peralada fou, de fet, la que va triomfar arreu d'Europa. Villani, per exemple, afirma que «e parve che lla innocenzia di Curradino, ch'era di così giovane etade a giudicarlo a morte, Iddio ne mostrasse miracolo contra lo re Carlo, che non molti anni appresso Iddio gli mandò di grandi aversitadi quando si credea essere in maggiore stato» (l. 8, c. 29).

Siga com siga, la mort de Conradí era també la del darrer Hohenstaufen mascle, l'últim dels *pulli aquile*, polls de l'àguila imperial o descendents de Frederic II, desplomats per les forces de Carles

17. «Per açò si Carles membràs quan los sarraïns de Babilònia lo preseren, ell e sos frares, qui eren anats en terra d'estranyes gents per destruir ells e per tolre la llur terra, e no llur feeren null mal ans los ne lleixaren anar, ells e llurs gents, sans e salvos, ben fóra raó e mercè que, quan hac pres Corralí, qui venia demanar ab raó sa terra, que no l'auciés ne li feés mal; mas tot així com ell havia trobada mercè entre les gents qui no eren de sa llig, que ell l'hagués a Corralí, qui era crestià e de sa llig. Mas tot així com ell havia trobada mercè entre les gents qui no eren de sa llig, que ell l'hagués a Corralí, qui era crestià e de sa llig. Mas Déus tot poderós qui veu totes coses, a qui no plau crueltat ne desmesures, ans li plau mercè e caritat, e fa dels baixs alts e dels alts baixs, li reté d'açò guasardó» (c. 63, ps. 451-452).

18. «Al rei Carle degra tostemp membrar / con el fon prez ab son frair'eisamen / per serrazis, e trobet chاوزimen / assas meillor que non pogro trobar / a Saint Eller, qi forfaat non avia, / li cristian, ai las! q'en un sol dia / pezejeron frances petit e granz, / ni la maire salvet neis sos enfanz» (RIGUER, 1979: II, 1684). Per als sirventesos provençals de propaganda antiangevina, *vid.* AURELL (1994: 183-202) i ASPERTI (2002: 534-559).

d'Anjou. La implicació, però, d'Aragó en les renovellades guerres de Sicília, i, sobretot, el matrimoni de Pere i Constança, va suposar la *translatio* al casal de Barcelona de molts dels pronòstics fets a propòsit de la dinastia alemanya. De fet, el *Breviloquium* recull una profecia referida probablement a Pere el Gran i un dels seus descendents: «De porta Yspanie egredietur infans, cuius nomen in petra fundabitur, cui pulla aquile unica coniungetur, ex cuius semine in petra fundato egredietur regulus ad imperium volans...» (LEE-REEVES-SILANO, 1989: 250). Notem la nova referència a l'enllaç dinàstic amb la *pulla aquile unica*, i també que d'aquesta unió ha de nàixer un hereu que serà coronat emperador. Doncs bé, cal recordar que el c. 185 de la *Crònica* de Muntaner, on se'ns descriuen les festes de la coronació de Frederic, fill de Pere II, com a rei de Sicília, inclou, a més, un interessant discurs de l'almirall Roger de Llúria a propòsit del nou monarca, on s'afirma el següent:

«mostrà-los per tres raons *que aquest senyor era aquell terç Frederic que les profetes deïen que devia venir a ésser rei de l'Emperi e de la major part del món*. E les raons eren aquestes: que era cert que ell era lo terç fill que el senyor rei En Pere havia; e d'altra part, que ell era lo terç Frederic que havia senyorejada Sicília; d'altra part, que seria lo terç Frederic qui és estat emperador d'Alemanya. Per què per nom dret li podia hom dir Frederic terç, rei de Sicília e de tot lo regne» (c. 185, ps. 820-821).

De ben segur que Llúria al·ludia a les profecies sobre l'adveniment del tercer Frederic o emperador dels darrers temps.¹⁹ Cal advertir que Frederic era realment el segon rei sicilià d'aquest nom, tot i que el mateix monarca va fer servir sistemàticament entre 1304 i 1311 als documents de la seua Cancelleria la intitulació règia *Fridericus tercius Dei gracia rex*.²⁰ Com ha assenyalat la crítica, aquesta predilecció resulta-

19. Pel que fa a les profecies sobre el tercer Frederic, *vid.* TÖPFER (1992).

20. «In conclusione Federico dal 1296 al 1303 utilizzò il titolo *Fridericus tercius dei gracia rex Sicilie, ducatus Apulie et principatus Capue*; dal 1304 al 1311 *Fridericus tercius dei gracia rex*; dal 1311 al 1314 *Fridericus dei gracia rex Trinacrie*; dal 1315 al 1318 *Fridericus dei gracia rex Sicilie*; dal 1319 al 1326 *Fridericus dei gracia rex Trinacrie*» (GIUNTA - GIUFFRIDA, 1972: 33).

va natural tenint en compte les grans coordenades del pensament es-catològic de l'època.²¹ Fet i fet, una de les creences professades per fra Dolcino, segons la *Historia fratris Dulcini haeresiarchae*, era que Frederic d'Aragó, rei de Sicília, havia d'entrar a Roma l'any 1305 i ser coronat emperador, i encara que crearia nou reis (deu, segons altres versions) a Itàlia, amb els quals combatria els prelats corruptes de l'Església i mataria el papa, Bonifaci VIII, i que tot seguit instauraria un règim que reduiria tota el món al Nou Testament:

«Item credidit, praedicavit et docuit quod Dominus Fedricus Rex Aragoniae debebat ingredi Romam in anno Millesimo trecentesimo quinto in festis Nativitatis, vel in mense Martii proxime sequentis, et fieri Imperator per Romanos. Et licet non venerit in dictis terminis, tamen credebatur eum adhuc venturum et fieri Imperator ut supra. Et quod ipse Dominus Fedricus factus Imperator debebat facere novem reges in Italia; qui Imperator, et Reges debebant regnare tribus annis cum dimidio, et infra dictum tempus interficerent Dominum Papam, qui tunc esset, et multos Praelatos et multos Ecclesiasticos et Monachos, ac Praedicatores Minores et alios religiosos, et esset maxima guerra, et eis ac toti Ecclesiae auferent divitias et dominium temporale, et reducerent universam terram ad Novum Testamentum; et postea eligeretur ut esset unus Papa sanctus, et quod ipse Dulcinus esset ille Papa sanctus, si tunc viveret» (RIS IX, cols. 435-436)²²

Tot plegat demostra com era de viu el record dels Staufen en l'imaginari col·lectiu del final del s. XIII i principis del s. XIV. Una prova addicional d'aquest record són les dues epístoles suposadament intercanviades entre Pere i Carles d'Anjou poc després de l'inici de la Guerra de les Vespres, incloses al *Chronicon Siculum* (c. 40). En la primera d'aquestes lletres, Carles d'Anjou, després de reivindicar la legitimitat dels seus drets a ocupar el tron sicilià, llança una violenta invectiva contra el seu rival, que ha obrat com un imprudent i un vulgar lladre-

21. «Tutta la forza dell'argomentazione, quale fu intesa dell'oratore [Llúria] e accolta dal pubblico, stava nel suo contenuto mistico e profetico» (STEFANO, 1937: 93).

22. L'*Additamentum ad Historiam Dulcini* afegeix: «Et Fredericus Imperator relevatus regnabit et imperabit per universum Mundum magis quam fecerit aliquis Imperator. Et durabit usque ad tempus Antichristi» (RIS IX, 454).

got («a manera de ladre qui fa violència»)²³ per haver gosat desafiar a Déu i a l'Església, a qui en darrera instància pertany el regne, i li recorda amb evident complaença com ja va vèncer els seus parents Manfred i Conradí, aquest darrer mort «ab coltell de cruel escapçador». L'angeví clou el seu desafiament ordenant a Pere d'abandonar immediatament l'illa de Sicília, perquè altrament ell i les seues gents seran exterminats pels vencedors llliris de França:

«Karles, per la gràcia de Déu rey de Jerusalem e de Sicília e comte del ducat de Polla e del principat de Capua, de Anjou, de Proença e de Folcalquer a·n Pere, fill çà·nrera de l'alt senyor rey d'Aragó. Si de consideració de sana pensa, pesada en la balança de justícia, haguesses pres consell, a la perfí no·t fosses enclinat a tan foll pensament. Certes, tu, sobrat per alcuna honor o per affecció de guany no hagueres en alcuna manera girades a manera de ladre qui fa violència les tues mans robadores al nostre regne de Sicília, lo qual ab moltes angústies de batalles ab escanpament de sanch, levades les estoles ab nostra pròpia sanch, tolguem de poder d'aquells qui la tenien ocupada, e açò menant e amonestant la santa mare Esgleya. Mas vertaderament conexem que lo teu consell és fat, con la tua man robadora te és fforçat estendre per ço que, presa la robaria o preses les despulles, te alegrasses. No has considerada, tu malvat, la no sobrabla excel·lència de la nostra mare la Esgleya, qui ha senyorejar a totes nacions e a la qual tot lo món e totes creatures obeexen. Aquesta és aquella en la qual Jesuchrist fonament de tota la fe cristiana; aquesta és aquella a la qual la terra, la mar e lo cel colen, preyquen e adoren, e tots aquells qui són sots lo sol són tenguts de donar tributs e fer serveys ab caps enclinats. No has considerada tu, malvat, la potència de la nostra altesa, que la altesa dels puigs torne en pla, lo cap dels munts enclina e baixa, la inflada supèrbia dels ergullosos destrouex e confon, convertex les coses malvades en dretes e les aspres en vies planes. E per ço que no cerquem lunny eximpli: pense, tu foll, a què vench la ginyosa potència de Mamfrè, çà·nrera príncep de Tarràn-

23. Si hem de creure Bernat Desclot, també el cardenal Jean Cholet, llegat apostòlic per a la Croada contra Catalunya de Felip l'Ardit, va acusar al nostre rei d'actuar com un assaltador de camins: «Mas ara s'és levat lo pus sotil e·l pus minve de poder príncep del món, ço és a saber Pere d'Aragó, que axí com aquell qui és pobra e va robar per los camins per tal que puxa cobrir sa pobresa d'aquella robaria, axí ell, com fos pobre e no li bastassen ses rendes, és vengut ocupar lo regna de Ssisília e ha fet los vasalls de la Sglésia rabatllar» (c. 136, p. 110).

tol, sogre teu, qui fo fill de Ffrederich, emperador dels romans, quant en lo camp de Benivent assejà batallar contre nós. On és la sua insuperable dignitat? On és la gran habundància de riqueses? On és la delitabile alegria de jochs e de solaçes? Totes aquestes coses, ab lo regne e principat e ab tota la sua senyoria, li tolgué la meytat de I dia, quant en lo camp de batalla gosà contra la nostra potència apparrer. Pense, pense, orat, a què vench Corralí, çarrera parent teu, en quina manera la sua gran host fo per nostra batalla vençuda, e com ell, robador convertit en robaria, per dret juhí haguera trobada mort en la forca, e ab coltell de cruel escapçador soferí pena de cruel mort. Aquestes coses te degueren spahordir, foll. Dius que en lo cor teu no és Déus. Corromput e abhominable es fet a les gens, dementre que en tals coses agreuges la santa mare Esglesya e fas-te enamich dels altres crestians; la saliva que has tramesa envers lo cel caurà en la tua care [...] Per què a tu per tenor de les presents manam que, legides les nostres letres, encontinent te partesques ivassosament ab la tua gent del regne nostre de Sicília, e jamés no tornador d'aquell te degues absentar. En altra manera, los nostres vençedors liris, axí per mar com per terra, axí anamigablement e poderosa endreçarem contre tu e los teus valedors, que, Déu volent, la cosa del qual se fa, de tu e de la tua gent e dels traydors del regne nostre de Sicília e de altres farem extermini, en tal manera que dolor haura[n] aquells qui als vexels no poran haver recorrimnt, ne's poran de la potència de la nostra meravellosa host absentar» (ff. 25r-26r).²⁴

24. «Carolus Dei gratia Ierusalem et Siciliae rex, Ducatus Apuliae et Principatus Capuae, Andegaviae, Provinciae, Folcarcheris comes Petro filio quondam illustris viri Regis Aragonum et cetera... Si de sanae mentis consideratione, libratae lance iustitiae, tuum apprehendisses consilium, et si non ad fatuam animadversionem mentis denuo delirasses, profecto tuas rapidas manus more violenti praedonis ad Regnum nostrum Siciliae, quod cum multis bellorum angustiis et sanguinis effusione, et ex aliis et ex nostro proprio sanguine ab occupantium detentione, matre iubente retraximus et suadente Ecclesia, nulla honoris et lucri affectione protractus, aliquatenus convertisses. Sed veracissime intuemur, quod tuum est infatuatum consilium, dum tui rapacem dextram fuisti conatus extendere, ut capta praeda, raptisque spoliis exultares. Non considerasti, tu improbe, nostrae Matris Ecclesiae insuperabilem excellentiam, quae cunctis habet nationibus imperare, et cui totus Orbis terrarum, et omnes obediunt creaturae; haec est in qua Dominus Deus fixit totius Christianae Fidei fundamentum. Haec est quam pontus, aethera colunt, praedicant et adorant et tenentur ei omnes qui sub sole sunt, reddere tributaria debita, et praestare obsequia capitibus inclinatis. Non considerasti Celsitudinis nostrae potentiam, quae altitudinem collium reducit ad plana, montium cacumina declinat, ad infima superbiorum elata cornua destruit et confundit, prava in directa convertit, et aspera in vias planas deducit. Et ne longaeva peccantur exempla: considera, demens, considera ad quid quondam Manfredis Principis

Però el que resulta més sucosa és la resposta de Pere, que afirma no tenir el costum de fugir a les adversitats i retreu durament la superbia de Carles, que és més cruel que Neró i es vanta d'un fet, l'execució de Conradí, que és en realitat un acte vergonyós, pel qual la ira de Déu caurà sobre ell:

«En Pere, per la gràcia de Déu rey d'Aragó e de Sicília a Karles, comte de Proença e de Folcalquer. Del teu gran orgull ha exida letra superbiosa, qui en totes les sues parts, ab terribles resplendors, és vista gitar fochs e escampar sagetes de lamp e menaças cruels manifestar; la tenor de la qual letra considerada e entesa, les paraules sues no ixen de alcuna balança de justícia, mas buyda de tota humanitat escampava multitud de manaçes ergullosas e plenas de tempestas. Mas degueras haver considerat que no semblam natura de lebres, que temam manaçes de les tues paraules, pus leugeres que les fulles dels arbres, ne havem costume de les granotes pahurugues, qui per un petit so fugen amagants-se en los segurs amagatalls dels estanys. E poràs tost per experiència conèixer si girarem los nostres peus en fuyta e si encerquerem amagatalls escurs. O, per quanta mort serà la terra banyada primerament, e per quant escampament de sanch la mar serà tenyida, car les ones d'aquella clares, tenyides per la sanch, portaran los corsos morts

Tarentinorum, dilii olim Friderici Romanorum Imperatoris socii tui devenit ingeniosa potentia, dum in campo Beneventano contra nos proelium attentasset. Ubi est eius insuoerabilis dignitas? Ubi solatiorum et iocorum amoena iocunditas. Haec omnia cum suo regno et principatu, et suo toto dominio unus dies moestus sustulit et subiecit, dum ausus fuit in campo belligero contra nostram potentiam apparere. Animadvertite, insane, ad quid quondam Conradini tui affinis devenit elata superbia? Quomodo suus numerosus exercitus nostro Marte prostratus est, et quomodo praedo in praedis mortis patibulum recto iudicio invenisset, ac crudelissimi spiculatoris gladio passus fuisset supplicium dirae mortis. Haec omnia te debuissent terrere, insipiens. Dicis enim in corde tuo: *Non est Deus*. Corruptus et abominabilis factus es gentibus, dum in talibus matrem offendis Ecclesiam, hostem te praeparas ceteris Christianis, sputum misisti in coelum: ipsum in faciem tuam cadet. [...] Quare tibi tenore praesentium praeciipiendo mandamus, quatenus contestim, lectis nostrarum literarum apicibus, a Regno nostro Siciliae cum tua gente propere discedas, et nunquam reversurus ab eo te totaliter debeas absentare; alioquin nostra victoriosa lilia tam per mare quam per terras sic hostiliter, sic potenter contra te et tuos complices dirigemus, quod, Deo dante, cuius res agitur, de te tuaque gente et de proditoribus Regni nostri Siciliae, ac alii tales exterminium faciemus, sic quod vae illis erit, quia ad vasa non poterunt habere recursum, qui se non poterunt a potentia nostri mirifici exercitus absentare» (RIS X, cols. 834-835).

als ribatges estranys. E ladonchs, si·ls aragoneses, axí com és costuma de batalles, seran en alguna cosa offeses, com sens mort de cascuna part batalles no puguen procehir, però esperam en Déu, en què havem girat tot nostre pensament e nostra sperança, que axí ensenyarà les nostres mans e fortificarà nostres dits a batalla, que gemegarà e haurà dolor la nació francesa del cruel destrouiment de la sua gent; trista serà Proença e plorerà axí com Ratzel en la mort dels seus fills, quant no veurà ells honrar sos disaptes; aquells de Polla e de Calàbria, qui mal no meren, gemeguaran e ab sons latins e grechs faran crit de mesquí plor; ladonchs diran tots: “Benauyrades són les exorques, qui no han concebut, e benauyrades són les mamelles qui fill alcun no han aleta”. Encare més, se venave la inflada tenor de la tua letra, ab gran supèrbia de ton sperit, que havies en batalla vençut lo noble poder del rey Manfrè, sogre nostre, e havies destrouida la flor de la juventut de Corralí, parent nostre, ab coltell cruel d’aquell qui escapsà ab juhí enamich. Mas tu, cruel, no penses que dellà on creus guanyar glòria guanyes infàmia e perill ne és a tu astojat? Car la sanch d’aquells crida sobre la terra e les làgremes justes de la mesquina mare del rey Corralí pujants alt ja han trobada la cadira del cel e, escampades devant la cara del sobirà jutge e rey eternal, han merescut que sien oydes. Però si tu lo rey jove, anyel sens màcula volent recobrar los drets del seu regne, pres per tu e menat a la mort, faïst ociure, legement condemnant per la tua falsa e cruel sentència, ¿creus que tan malvat peccat e tan leig pas sens pena? O cosa malvada la tua fallonia, quant se desvià de la via de rahó, quant lo rey pres liurest a mort! O peccat no diador! Qual príncep ocís jamés príncep? Certes, aquell gran Alexandre no ocís Pero, lo rey dels indis, pres en batalla, ans lo conservà. E per ço que no cerquem pus luny eximplis: tu [e] aquell gran rey de Ffrança, frare teu, presos per lo soldà dels sarrahins, demanants misericòrdia, aconseguís? Mas tu, pus cruel que Neró e que los sarrahins, l’anyel ignocent pres en lo teu carçre sotsmesist a juhí de mort. Per les quals coses Déus destrouesca tu, qui tan malvades coses has comeses, destruhent la clemència dels reys e dels duchs convertent aquella cruelment en mort de cruel venjança [...] Una cosa, però, malvada, no diadora e a totes nacions odiosa fo —no però sens juhí de Déu— comesa per la orre gent dels ffrancesos: car la tua malvada gent francesa lo lit dels mesquins del regne, no sens gran e greu injúria d’ells, corrompia, e quant per aquestes injúries venjadores e per ésser punits aquells qui açò fahien se esforçaven de recórrer a tu, la entrada lus era denegada [...] Aquestes e les altres malvestats innumerables esguardant del sobirà cel, Déus destrouirà —segons que verterederament creem— la tua senyoria, e deposarà de la cadira la tua su-

perbiosa potència e volrà nostra humilitat exalçar [...] Ja no has nom de rey, com lo regne hages perdut. Açò és a tu avengut per volentat de divinal ispiració toquant los coratges dels sicilians. No coneys encara tu, malvat, lo teu cahiment? Ja cau la tua supèrbia, car Déus contraste als ergullosos e trencant la supèrbia dels ergullosos guarda la suavitat dels humils servidors segons lur mèrit [...] E no hages cura de anar contra nós ab la tua menyspreable host, car nós ab la nostra, qui és victoriosa, e ab les nostres senyeres vencedores irem, axí per terra com per mar, e axí meravelosament e poderosa contra tu, que delirem de la terra tu e la tua gent malvada, [e] *ab lo nostre molt victoriós dragó ociurem axí ab morsos tuxegets e a no res adurem lo leó qui ocient ha plumats los polls de la àguila, que no serà atrobada d'ell mamòria sobre la terra*» (ff. 26r-28r)²⁵

25. «Petrus Dei gratia Aragonum et Siciliae rex, Carolus Andegaviae, Provinciae et Forcalcherii comiti et cetera... De magna tui cordis arrogantia superba manavit epistola, quae in singulis suis partibus terribilibus corruscationibus visa est et ignes evomere, fulguris sagittas emittere, et atroces minas cervicibus eructare, cuius epistolae intellecto et considerato tenore, de nullius statera iustitiae eius manabant loquela; sed omni humilitate vacuae procellosas ampullas et minarum grandines expegebant. Sed considerare debueras quod nec leporinam imitemur naturam, nec pertimeamus minas verborum tuorum frondibus arbores leviores, nec meticulousarum ranarum mores consequimur, quae quovis sono pusillo fugiunt, se securas stagnorum suorum latebris receptantes. Cito enim vero experimento recognoscere poteris, si nostros pedes convertemus in fugam et si latebrosa receptacula requiremus. O quantae occisionis strage primo terra madescet! O quanti sanguinis aspersione mari tingetur! Nam ipsius procellae liquido tinctae cruoris liquore peremta corpora peregrina ad litora transportabunt. Sed tunc si more bellorum Aragonenses in aliquo offendentur, cum sine strage utriusque partis bella non possint procedere, speramus tamen in Deo, in quo totum nostrum et anchorae spei nostrae iactavimus, quod sic docebit manus nostras ad proelium, et digitos nostros fortificabit ad bellum, quod ingemiscet et dolebit Gallica natio de diro exterminio suae gentis, tristis erit Provincia, et sicut Rachel lugebit de occisione filiorum suorum, dum non videbit eos sua Sabbata venerari. Insons Apulus et Calaber ingemiscet, et latinis atque Graecis sonis in organum miserae lamentationis irrumpent. Tunc dicetur a singulis: *Beatae steriles, quae non conceperunt, et beatae mammae, quae nullum filium lactaverunt*. Inflatu etiam tenor epistolae tuae prefatae regis Manfredi soceri nostri nobilem potentiam fuisse tuo Marte praclusam, necnon et regis Conradi Secundi nostri affinis floridam adolescentiam gladio tuo protervo et iniquo iudicio fuisse destructam, non sine tui elationem spiritus te iactabat. Sed non consideras, impie, quod unde credis acquirere gloriam, inde infamae tibi nota assurgit, et periculum reservatur. Sanguis enim ipsorum vociferatur super terram. Iustae lacrymae miserandae matris Regis Conrado ascendentes ad aethera iam coeli pulsare tribunal, et effusae ante conspectum summi Iudicis et Regis aeterni meruerunt exauditionem attingere. Si vero tu regem iuvenem, adolescentem et agnum sine macula, regni sui iura recuperare volentem, raptum a te et ad occisionem deductum tua falsa et feroci sententia condemnatum turpiter occidisti; credis tam facinorosum scelus

La lletra és plena de referències bíbliques, amb les quals hom vaticina la destrucció de la nació francesa i també de Provença i Apúllia, és a dir, els dominis angevins. Però el que trobe més important és que Pere acaba la carta amb una curiosa profecia sobre la seua persona i la de Carles: «delirem de la terra tu e la tua gent malvada, [e] ab lo nostre molt victoriós dragó ociurem axí ab morssos tuxe-gats e a no res adurem lo leó qui ocient ha plumats los polls de la àguila, que no serà atrobada d'ell mamòria sobre la terra» («te, tuam gentem et prolem de facie terrae delebimus; et Leonem, qui pullos Aquilae interficiens deplumavit, nostro victoriosissimo dracone sic interficiemur morsibus toxicatis, et sic in nihilum reducemus, quod non inveniatur de te memoriam super terram»). No és descartable que la imatge del drac remeta a la llegenda recontada per Neocastro i que ja hem vist, i sembla clar que amb el lleó que va destruir els

sine poena transire, et peccatum transcendere sic enorme? O nephas! Quantum tuus furor a rationis tramite deviauit, dum Regem captum ad necis excidium tradidisti! O scleus nefandum! Quis umquam princeps captum principem trucidavit? Nonne ille magnanimus Alexander Porum Indorum Regem captum in bello non occidit, sed potius conservavit? Et ne longe exempla petamus: nonne tu et magnificus Rex Franciae frater tuus capti a Sarracenorum Soldano, misericordiam implorantes fuistis ab eo misericordiam consecuti? Tu vero Nerone Neronior, et crudelior Sarracenis, innocentem agnum in tuo reclusum carcere mortis iudicio subiecisti. Propter quod destruat te Deus, quod tam nefanda praesumsisti, subvertendo regnum, Ducumque clementiam in severitatem, et parcendi genus in severae ultionis mortem impie pervertendo [...] Unum tamen Deo nefandum et cunctis nationibus odiosum ab horrida Gallicorum gente non absque Dei iudicio fuisset commissum, quod prava Gens tua Gallica lectum miserarum regnicolarum non sine magna et eorum gravi iniuria violabat, et dum pro vindicandis eorum iniuriis et puniendis huiusmodi sceleris patratibus, ad te nitebantur recurrere, aditus negabatur eisdem [...] Haec et alia innumerabilia scelera de summo cardine Deus ultionem respiciens, tuum, ut veraciter credimus, dissipavit dominium, tuam superbam potentiam deponit de sede, et nostram humilitatem dignabitur exaltare [...] Iam Regis nomen non habes, dum regnum amiseris. Hoc enim accidit ex nutu divinae spirationis Sicularum corda tangentis, nec adhuc cognoscis, improbe, casum tuum? Iam tua cadit superbia, nam superbis Deus resistit et frangens elatorum cornua respicit mansuetudinem humilium servientium secundum meritum [...] Et non labores contra nos cum spernendo tuo exercitu properare. Nos enim sic contra te, sic magnifice, sic potenter, Deo nobis favente, cum nostro victoriosissimo exercitu, tam per mare quam per terras, cum nostris insignis vincentibus veniemus, quod te, tuam gentem et prolem de facie terrae delebimus; et *Leonem, qui pullos Aquilae interficiens deplumavit, nostro victoriosissimo dracone sic interficiemur morsibus toxicatis, et sic in nihilum reducemus, quod non inveniatur de te memoriam super terram*» (RIS X, 835-838).

polls de l'àguila hom designa el mateix Carles, per tal com la fórmula es troba també en una de les profecies aplegades per Salimbene a la seua *Chronica*. Aquesta profecia, en efecte, anuncia l'aparició d'una àguila de rostre dur i grans ales que passarà al regne de Sicília i el conquerirà, després d'haver lluitat amb el lleó que el senyorejava i d'haver-lo fet fugir:

«Prefinito vero termino surget aquila habens rostrum fortius et alas magnas et sibilabit. Tunc aggregabit aquile in unum et sibilabit, et post multitudo magna faciet adquisitionem de Trinaculi regno. Et una gallina orientalis sibi dabitur eum o.a., que sibilabit, et suis pullis et aquile iniuriam sibi factam dicet. *Tunc aquila cum suis partibus contra leonem veniet cum armata manu forti. Tunc erit tanta cesio et strages sanguinis, qualis non fuit a principio mundi, ex quo gygantes fuerunt, usque tunc. Tunc leo pugnabit cum suo agmine, tunc avaricia discooperietur, tunc flos ex toto desiccabitur, et tunc bos cornua amittet et interficietur. Tunc leo devinctetur, nec sibi sponsus proficiet, sed in exilium fugiet, nec inveniatur leo. Sibilabit aquila, et deos alienos habebit; sibilabit aquila, nec sibi resistetur. Pars floris anichilabitur, nec sibi aliquid poterit resistere nisi Deus deorum. Cauda detruncabitur, et aquile frenum habebunt*» (SALIMBENE DE ADAM, 1913: 544-545).

L'àguila, a la qual ningú no podrà oposar resistència, destruirà també la part dels lliris («Pars floris anichilabitur»), i, finalment, morirà. Vet ací pronosticat el traspàs de Pere d'Aragó, esdevingut l'any 1285, poc després, doncs, de les morts de Carles d'Anjou, Martí IV i Felip III L'Ardit. Per a Salimbene la mort en un sol any de quatre caps tan distingits de la cristiandat, que havien estat grans *hominum repressores*, era un succés digne de ser destacat:

«Et nota quod isti IIII, de quibus dictum est supra, fuerunt robusti eorum Domino venatores, id est, hominum repressores. Nam papa Martinus obstinato animo Romagnolam voluit subiugare et obtinuit quod volebat. In qua obtinenda, multi in ore gladii ceciderunt et multi denarii aurei sunt expensi. Rex Karolus contra principem Manfredum et contra Conradinum conduxit exercitum et prevaluit contra eos. Et Petrus rex Aragonie contra Karolum in Sicilia dimicavit et regnum occupavit et invasit Apulie. Rex vero Francie in ultionem patris sui Karoli cum magno Gallicorum exercitu contra Petrum Aragonum

in Hispaniam est profectus. Et tamen in uno et eodem anno viam sunt universe carnis ingressi» (SALIMBENE DE ADAM, 1913: 600)

De més a més, sembla que la curiosa coincidència cronològica va impressionar més d'un autor, com Giovanni Villani:

«E nota che in uno anno o poco più, come piacque a dDio, morirono IIII così grandi signori de' Cristiani, come fu papa Martino, e il buono Carlo re di Cicilia e di Puglia, e il valente Piero re d'Araona, e il possente Filippo re di Francia» (l. 8, c. 105).

De fet, segons Salimbene, aquestes morts ja havien estat revelades a una *sancta domina* de Barletta, que va comunicar les visions als frares menors, dels quals era molt devota: «Vidi in visione nocturna quendam astantem michi et dicentem: “*Scito prenoscens, quod infra unum annum IIII sollemnes persone morti tradentur a Deo, ubi constituta est domini omnis viventi*, Iob XXX; et primus erit rex Karolus, secundus papa Martinus, tertius Philippus rex Francie, quartus Petrus rex Aragonie”». I Salimbene constata: «Hec omnia rerum provabit eventus, quia accidit ita ut dictum fuerat sibi». Però les prediccions no acaben pas ací, perquè la mateixa dona té encara una altre somni sobre la mort de Carles d'Anjou. En efecte, ella declara trobar-se en un verger molt bell, on se li apareix un drac terrible, de l'abast del qual tracta de fugir. Però és en va, perquè el drac la segueix a tota velocitat, implorant-li «amb veu humana» (*humanis vocibus*, que ens fa pensar directament en el drac de l'aventura d'Espèrcius al *Tirant*, que segueix el cavaller fent «grans crits com a una persona dolorosa», c. 410; MARTORELL, 2004: 1366) que s'ature i el vulga escoltar. La dona accedeix, i llavors descobrim que, en aquest cas, la bèstia és Carles d'Anjou, a qui Pere el Gran, casat amb el «frusto carnis», que designa Constança, ha expulsat del verger de Sicília. La visió confirma la seua veracitat quan hom s'assabenta de la mort del rei Carles, que, a més, també s'acompanya de diversos *mirabilia* com els que ja hem vist en la narració que fa Neocastro del naixement del rei Pere, per exemple, l'eclipsi de lluna a l'hora de la mort:

«Item, hec eadem domina, quando rex Karolus obiit, aliud vidit somnium, quod narrans fratibus Minoribus ait: “Videbatur michi,

quod essem in quodam magno viridario valde pulcherrimo, in quo vidi draconem ingentem atque terribilem, ante cuius conspectum fortiter fugiebam nimio timore perterrita. Draco vero velocissimo cursu post me veniebat humanis vocibus inclamando et rogando ut eum expectarem, quia michi loqui volebat. Cum autem audissem, quod michi voce loquebatur humana, abire cessavi, volens audire quid diceret. Et conversa aio ad eum: “Quinum estis vos, et quid michi dicere vultis?”. Et respondit et dixit: “Ego sum rex Karolus, qui habitabam in isto pulcherrimo viridario, de quo Petrus rex Aragonie cum uno frusto carnis nunc me expellit”. De uxore Petri Aragonie dicebat, cuius occasione contra Karolum regnum Sicilie occupavit. Et quod mulier carnis nomine intelligatur, habetur Io. I, ubi dicitur: “Neque ex voluntate carnis neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt”. Cum autem fratres Minores regis Karoli obitum audivissent, cognoverunt quod domina illa veram viderat visionem. Item eodem millesimo post mortem regis Karoli obscurata est luna illa hora, qua cantabamus matutinum, quarta die intrante Marcio, id est in dominica de *Letare Ierusalem*, qua dominica a summo pontifice datur rosa”» (MGH, XXXII, ps. 564-565).

4. CONCLUSIONS

Crec, en primer lloc, que l'anàlisi duta a terme demostra que les pàgines de Desclot i Muntaner no obliden la tradició de les cròniques precedents ni estan al marge de la historiografia europea de l'època, fet de sentit comú però sovint oblidat pels pocs estudis existents sobre els nostres cronistes. Cal estudiar pacientment, doncs, aquestes cròniques a la llum d'autors com Giovanni Villani, Bartolommeo da Neocastro, Niccolò Speciale i tants altres, perquè només així entendrem bé molts dels seus passatges.

1. Els cronistes catalans presenten Pere el Gran com un nou Moisès, escollit directament per Déu per a alliberar el poble de Sicília de la tirania de Carles d'Anjou. Com hem vist, es tracta d'una imatge que sovinteja en obres com el *Chronicon Siculum / Libre de les conquestes de Sicília*, el *Ribellamentu di Sichilia* o la *Historia Sicula* de Neocastro. Aquests textos, a més, identifiquen clarament la dominació angevina amb l'arribada de l'Anticrist («Recepimus potius Regni Siculi Antichristum»), i concorden amb Desclot i Muntaner a l'hora

d'explicar el triomf final d'Aragó com un càstig dels cels a la supèrbia i crueltat dels francesos. Cal parar atenció, d'altra banda, a les freqüents identificacions entre les adversitats de França (pèrdua de Sicília, fracàs de la Croada contra Catalunya, etc.) i les de Faraó a Egipte que els nostres textos mostren, per la seua possible relació amb una de les principals prediccions —la humiliació del poder de França a càrrec del rei d'Aragó— posades en solfa per la tradició profètica dels ss. XIII-XIV (Eiximenis, *Breviloquium*, etc.).

2. El paper de Pere II com a perseguidor de Carles d'Anjou i de França (la «part dels llliris» dels textos profètics) troba bona confirmació en nombrosos passatges de la *Historia Sicula* de Neocastro. De fet, l'obra del cronista messinès és plena de visions, somnis i profecies que situen aquest personatge en un primeríssim pla. Pere el Gran és un home marcat amb un destí especial des del seu naixement: ben significatiu és el c. 51, on les forces de la natura, trasbalsades, anuncien la vinguda al món, al palau reial de Barcelona, d'un drac temible —el fill de Jaume I i Violant d'Hongria— que ha de sotmetre tot el món i acabar amb els fills de la Gàl·lia salvatge amb el verí del seu alè i l'agulló de la seua cua. La imatge del drac per a referir-se al sobirà catalano-aragonés es repeteix en altres passatges del mateix Neocastro, i resulta curiós retrobar-la també a la suposada lletra de desafiament de Pere el Gran a Carles d'Anjou, inserida al *Chronicon Siculum*.

3. La Casa d'Aragó és, a més, la venjadora de les persecucions sofertes pels darrers Hohenstaufen (Frederic II, Manfred i Conradí). Moltes de les cròniques destaquen l'enllaç de Pere el Gran amb Constança, *pulla aquile unica*, i és que, com la *Chronica* de Salimbene o el *Breviloquium* palesen, els monarques d'Aragó són els hereus de les expectatives dipositades pels textos profètics en la nissaga imperial. En aquest sentit, són destacables les al·lusions a la vinguda del tercer Frederic, que Ramon Muntaner, per boca de l'almirall Roger de Llúria, identifica de forma molt clara amb el rei Frederic de Sicília. Com sabem, gràcies a opuscles com la *Historia fratris Dulcini haeresiarchae*, aquesta identificació era, a més, un dels punts essencials dels *vaticinia* dolcinites.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ABULAFIA, D. (1982): *Charles of Anjou and the Sicilian Vespers*, dins *History Today*, XXXII, ps. 38-42.
- AGUILAR, J. A. (2004): *Fieri pax per eum: Carles II d'Anjou a la Crònica de Muntaner*, dins «Estudis Romànics», XXVI, ps. 90-110.
- AGUILAR, J. A. (en premsa): *De plaga muscarum: els mals de França a les cròniques catalanes medievals*, dins *Actes del XIIIè Colloqui de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Girona, setembre de 2003*.
- AMARI, M. (1969): *Guerra del Vespro Siciliano*, Palermo, Flaccovio, 2 vols.
- ARMSTRONG, E.C. et alii (eds.) (1937): *The Medieval French Roman d'Alexandre*, Princeton, Elliott Monographs 37.
- ASPERTI, S. (2002): *Testi poetici volgari di propaganda politica (secoli XII e XIII)*, dins E. MENESTÒ, (ed.): *La propaganda politica nel basso medioevo. Atti del XXXVIII Convegno storico internazionale. Todi, 14-17 ottobre 2001*, Spoleto, Centro Italiano di Studi sull'alto medioevo, ps. 533-561.
- AURELL, M. (1994): *Chanson et propagande politique: les troubadours gibelins (1255-1285)*, dins P. CAMMAROSANO (ed.): *Le forme della propaganda politica nel Due e nel Trecento. Relazioni tenute al convegno internazionale organizzato dal Comitato di studi storici di Trieste, dall'École française de Rome e dal Dipartimento di storia dell'Università degli studi di Trieste (Trieste, 2-3 marzo 1993)*, École française de Rome, Palais Farnese; «Collection de l'École française de Rome», núm. 201, ps.183-202.
- BARRAU-DIHIGO, L. (1925): *Gesta Comitum Barcinonensium*, Barcelona, Fundació Rabell i Cibils, Viuda Romaguera.
- BOHIGAS, P. (1982): *Prediccions i profecies en les obres de Fra Francesc Eiximenis*, dins *Aportació a l'estudi de la literatura catalana*, Barcelona, Curial, ps. 94-115.
- BOYER, J. P. (1998): *Prédication et État napolitain dans la première moitié du xive siècle*, dins *L'État napolitain. Pouvoir, culture et société entre XIIIe et XIVe siècle*, Roma; «Collection de l'École française de Rome», núm. 245, 1, ps. 127-157.
- CAÑAS MURILLO, J. (ed.) (1988): *Libro de Alexandre*, Madrid, Cátedra.
- CORTADELLAS, A. (1998): *Les Mosques de Girona: erudició i fantasia*, «Revista de Girona», núm. 190, ps. 44-47.
- DESCLOT, B. (1949-1951): *Crònica*, ed. de M. Coll Alentorn, Barcelona, Editorial Barcino; «Els Nostres Clàssics», ps. 62-66.
- DI STEFANO, G. (ed.) (1993): *Romancero*, Madrid, Taurus.
- GIUNTA, F. i GIUFFRIDA, A. (1972): *Acta Siculo-Aragonensia II. Corrispondenza tra Federico III di Sicilia e Giacomo II d'Aragona*, Palerm, Società Siciliana per la Storia Patria.

- GREGORIO, R. (1792): *Bibliotheca Scriptorum qui res in Sicilia gestas sub imperio Aragonum rettulere*, Palerm, 2 vols.
- HAUF, A. G. (1989): *La seducció de Gentil en el Canigó de Verdagner i el romanç d'El infante Arnaldos*, «Caplletra», núm. 5, ps. 73-93.
- HAUF, A. G. (2004): *Les cròniques catalanes medievals. Notes entorn a la seva intencionalitat*, dins A. BALCELLS (coord.): *Història de la historiografia catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- HILLGARTH, J. N. (1984): *El problema d'un imperi mediterrani català: 1229-1327*, Palma de Mallorca.
- JAUME I (1991): *Llibre dels fets del rei En Jaume*, ed. a cura de Jordi Bruguera, Barcelona, Barcino, 2 volums; ENC, «Col·lecció B», núm. 10-11.
- LEE, H., REEVES, M. i SILANO, G. (1989): *Western mediterranean prophecy: the school of Joachim of Fiore and the fourteenth-century «Bevilacqua»*, Toronto, Pontifical Institute of Mediaeval Studies; «Studies and Texts», núm. 88.
- MEYER, P. (ed.) (1861): *Girart de Roussillon - Gui de Nanteuil*, Vieweg, Anciens Poètes de la France n° 6.
- MICHAUD, J. F. i POUJOLAT, F. (1836): *Nouvelle collection des mémoires pour servir à l'histoire de France, pour servir à l'histoire de France, depuis le XIIIe siècle jusqu'à la fin du XVIIIe*, París, vol. I.
- MURATORI, L. A. (1723-1738): *Rerum Italicarum Scriptores*, Milà, Ex Typographia Societatis Palatinae in Regia Curia.
- PISPISA, E. (2002): *Testi poetici volgari di propaganda politica (secoli XII e XIII)*, dins E. MENESTÒ (ed.): *La propaganda politica nel basso medioevo. Atti del XXXVIII Convegno storico internazionale. Todi, 14-17 ottobre 2001*, Spoleto, Centro Italiano di Studi sull'alto medioevo, ps. 29-49.
- POU I MARTÍ, J. (1996): *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (ss. XIII-XV)*, introducció i edició d'A.G. Hauf, Alacant, Fundació Juan Gil-Albert.
- RENEDO, X. (en premsa): *Els elements messiànics en el Llibre dels fets de Jaume I*, dins *Actes del col·loqui internacional sobre profetisme a la Corona d'Aragó i a la Mediterrània occidental (Girona, 2004)*.
- RIQUER, M. DE (1979): *Los trovadores. Historia literaria y textos*, Barcelona, Crítica, 3 vols.
- RIQUER, M. DE (2000): *Llegendes històriques catalanes*, Barcelona, Quaderns Crema.
- RIS: *Rerum Italicarum Scriptores*, Vid. MURATORI, L.A. (1723-1738).
- RUNCIMAN, S. (1979): *Visperas Sicilianas: una historia del mundo mediterráneo a finales del siglo XIII*, Madrid, Alianza.
- SALIMBENE DE ADAM (1913): *Chronica fratris Salimbene de Adam*, ed. i notes d'O. Holder-Egger, dins *Monumenta Germaniae Historica*, XXXII, Hannover, Hahn.

- SOBERANAS, A. (1961): *Crònica general de Pere el Cerimoniós, dita també de sant Joan de la Penya*, Barcelona, Alpha.
- SOLDEVILA, F. (1963): *Vida de Pere el Gran i d'Alfons el Liberal*, Barcelona, Eidos.
- SOLDEVILA, F. (1971): *Les Quatre Grans Cròniques*, Barcelona, Selecta.
- STEFANO, A. (1937): *Federico III, d'Aragona, re di Sicilia, 1296-1337*, Palerm.
- TÖPFER (1992): *Il regno futuro della libertà. Lo sviluppo della speranze millenaristiche nel medioevo centrale*, Gènova, Marietti.
- VALSALOBRE, J. (2003): *El senyor de les mosques. Aspectes de l'evolució de la llegenda de les mosques de sant Narcís fins al segle XVII i el patriotisme sacre a la Catalunya moderna*, «Revista de Catalunya», núm. 189, ps. 67-100.
- WIERUSZOWSKI, H. (1971): *Politics and Culture in medieval Spain and Italy*, «Roma; Edizioni di Storia e Letteratura», núm. 121.